

УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ 1917–1921:

РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР

Над виставкою працювали:

Ярослав Файзулін (керівник авторського колективу),
Віталій Скальський, Максим Майоров,
Богдан Короленко, Сергій Горобець, Едуард Зуб,
Ігор Кочергін, Богдан Галайко, Олег Пустовгар,
Оксана Женжера

Організатори:

Український інститут національної пам'яті
Інститут історії України НАН України
Державна архівна служба України

Джерела виставки:

Центральний державний архів вищих органів влади та управління України
Центральний державний архів громадських об'єднань України
Центральний державний кінофотофоноархів України імені Г.С. Пшеничного
Державний архів Полтавської області
Полтавський краєзнавчий музей ім. В. Кричевського
Чернігівський обласний історичний музей ім. В. Тарновського
Музей Української революції 1917–1921 рр.
Центр історії Вінниці
Особисті архіви істориків Володимира Старика, Юрія Щура, Дмитра Бабюка,
Олександра Пагірі, Ярослава Тинченка, Романа Захарченка, Ігоря Гриценка

УКРАЇНЬСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ КИЇВЩИНА

Революція покликала до життя громадянську активність українців. Вони почали створювати різноманітні організації: партії, осередки, клуби, товариства та спілки. У Києві зусиллями діячів ТУП була створена Українська Центральна Рада спочатку як орган місцевих українських організацій, а після Всеукраїнського національного конгресу загальноукраїнський законодавчий орган. Поступово українські ради були засновані по всіх повітах, містах, містечках Київщини. 2 липня 1917 р. була створена Київська губернська українська рада, яку очолив Іван Фещенко-Чопівський.

Масові українські демонстрації в Києві та інших містах губернії мали важливе політичне значення. Вони показували російським політикам, що Україна та українці існують, що українське питання не варто ігнорувати. Українцям вдалося обійняти чимало посад повітових комісарів. А після перших демократичних місцевих виборів українські фракції були створені у багатьох органах місцевого самоврядування Київщини. Українці столиці та околиць показали свою здатність до самоорганізації. Її прикладом є проведення Днів національного фонду, під час яких збирались значні кошти на підтримку Центральної Ради або ж активність вчителів, що започаткували україноцентричне викладання у школах, бібліотеках, серед військових. На Київщині влітку 1917 р. зародилось Вільне козацтво — добровільні національні міліційні формування. Окрім сіл загони Вільного козацтва були сформовані і на всіх великих підприємствах Києва. Восени 1917 р. Київщиною прокотилась перша хвиля погромів маєтків, спиртових складів, цукрових заводів. Після проголошення УНР більшовики спробували захопити владу в Києві та заколот був придушений. 8 лютого 1918 р. більшовики захопили Київ, на декілька тижнів встановивши режим «червоного терору». Українські війська та їх союзники — німці — завершили вигнання більшовиків з регіону на початку березня 1918 р. Були відновлені законні органи влади УНР.

Учасники української національної маніфестації на Софійській площі в Києві. 1 квітня 1917 р.

Будинок цирку Петра Крутикова «Hippo Palace», де 29 квітня 1918 р. на Хліборобському конгресі Павло Скоропадський був проголошений гетьманом України

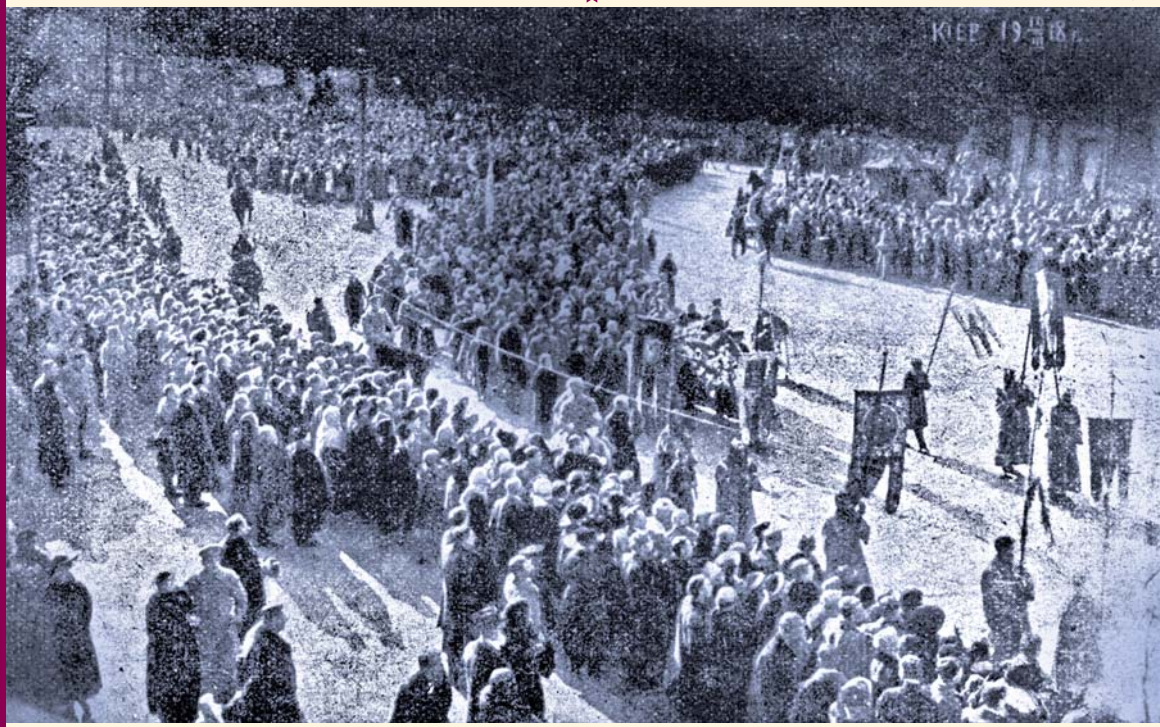
«На вчорашній українській маніфестації було (слухай!) коло 40,000 — українського війська. Ти рахував коли-небудь на це? Свідомість зараз пробуджується як ніколи. Коли на площу до Богдана зійшлися Українські війська "всех родов оружя" з чудесними жовто-синіми прапорами (ми шили для артилерії одного, і другого козацького старого для "старших козаків"). Робітники з прапорами й плакатами, студентство, гімназисти, українські курсистки, інтелігенція. Коли вийшли під колокольний звон з Софії 4 попи з старими Лисаветськими корогвами — в облаченні з хором Колішевського правити коло Богдана Хмельницького літтю — от-бі ти побачив!.. В українців заворушилася національна свідомість. Вся площа од Софії до Михайла була заліята сполонним морем натовпу і війська. Прапорів наших було до 1½ сотні і чулося, що цей натовп, не випадковий, що у всіх в грудях б'ється одне спільне, живе почуття»

Із листа Євгенія Шербаківської до свого брата Данила. 20 березня 1917 р.

Вибухи військових складів на Звіринці в Києві. 6 червня 1918 р.

Повалення пам'ятника колишньому прем'єр-міністрові Петру Столипіну в Києві. Березень 1917 р.

Похорон жертв більшовиків у Києві на Братському кладовищі. 10 березня 1918 р.

На ринку. Умань, 1918 р.

Будинок Педагогічного музею в Києві — епіцентр українського державного будівництва. Тут працювала Центральна Рада, Генеральний Секретаріат, відбувалася ціла низка українських з'їздів та зібрань

Парад 2-го Польського корпусу в Умані. Квітень 1918 р.

Будівля Міського театру в Києві (нині Національна опера України), де 23-28 січня 1919 р. відбувалися засідання Трудового Конгресу України

Будинок Купецького зібрання, в якому 19-21 квітня 1917-го проходив Всеукраїнський національний конгрес, де обрали керівництво та склад Центральної Ради

Гетьман Павло Скоропадський із делегатами Волинської губернії на З'їзді хліборобів у Києві. 29-30 квітня 1918 р.

Першотравневий мітинг у м. Каневі Київської губ. 1 травня 1917 р.

Під час правління гетьмана Павла Скоропадського губернія пережила серйозні заворушення у Звенигородці, під час яких були вбиті повітовий комісар Іван Машир та його помічник Яг'я Солтик, спалено костел у Лисянці, загинули десятки правоохоронців. Значних збитків економіці завдали спроби дезорганізувати роботу залізниць. Губернськими старостами у цей час були послідовно Олександр Саліковський, Іван Чарторизький, Павло Адріанов та Василь Федорченко.

У листопаді 1918 р. Київщина стала ареною боїв між прихильниками гетьмана та повстанцями Директорії, епіцентром антигетьманського повстання була Біла Церква. Відбувся бій під Мотовилівкою, ряд дрібніших сутичок в околицях Києва, розстріл студентської демонстрації у Києві. Гетьманський режим зазнав поразки, до влади прийшла Директорія. Губернським комісаром УНР призначено Зиновія Моргуліса. 1 грудня 1918 р. у Фастові підписано Передвступний договір про Злуку УНР та ЗУНР. А вже 22 січня 1919 р. на Софійському майдані у Києві урочисто проголошено об'єднання УНР і ЗУНР в одній українській державі. З лютого по серпень 1919 р. Київщина вдруге перебувала під більшовицькою окупацією. У селах вибухає потужний антибільшовицький повстанський рух. Одним із осередків повстанського руху стає Холодний Яр на Черкащині, де повстанські загони під гаслом «Воля або смерть» чинили опір окупантам у 1919–1922 рр. Надалі — справжній калейдоскоп змін влади — українська армія, потім — Збройні сили Півдня Росії, невдовзі — знову більшовики. У травні 1920 р. Армія УНР за допомогою польського війська знову отримала контроль над Києвом. Утім ненадовго, вже через місяць комуністи встановили свій режим на тривалий термін. Хоча в губернії ще довгий час не припинявся український повстанський рух. Одним із повстанських отаманів, що найдовше продовжували боротьбу був Іван Трейко.

Казарми Січових стрільців у Києві на вулиці Львівській (Січових стрільців), 24. Травень 1918 р.

«Вагон-музей» злуки УНР і ЗУНР на залізничній станції Фастів, де 1 грудня 1918 р. був підписаний Передвступний договір між УНР і ЗУНР

Київня готуються зустрічати Симона Петлюру. Київ, травень 1920 р.

УКРАЇНЬСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ ВОЛИНЬ

Волинь увійшла у революцію розділеною фронтом Першої світової війни. Кілька західних повітів були зайняті німецькими та австро-угорськими військами. Лінія протистояння проходила по річці Стохід. У регіоні розпочалися мітинги та демонстрації. У Бердичеві скинули пам'ятник імператору Олександру II. У Луцьку на хвилі революційного піднесення перебрали міського голову.

Найвищим органом влади в губернії стала Рада об'єднаних громадських організацій. Губернським комісаром став Андрій В'язлов. Активісти українського національного руху створили Волинську українську раду. Її очолив Самійло Підгірський. 23–25 травня 1917 р. відбувся український губернський з'їзд. Водночас формувались повітові українські ради, осередки політичних партій, Просвіти, Селянська спілка та ради селянських депутатів, філії військового клубу імені гетьмана Павла Полуботка. До складу Української Центральної Ради волиняни обрали Михайла Кухаренка, Семена Дмиша, Самійла Підгірського та Давида Драчука. Розпочався процес стихійної українізації уже колишньої російської імператорської армії. З ініціативи Володимира Ластівченка та Юрія Артюшенка організовано Першу українську сотню Волині із військових-українців чисельністю 350 вояків.

Через близькість фронту та масове дезертирство солдат на Волині поширились погроми. Горіли цукрові заводи, спиртні склади, великі маєтки та маленькі хати. Не обходилось без людських жертв. У Славуті у жовтні вбито політика, промисловця і великого землевласника Романа Сангушка.

Вручення прапора 6-й стрілецькій дивізії Армії УНР Головним отаманом Симоном Петлюрою. Бердичів, 5 травня 1920 р.

Член Центральної Ради Григорій Степура разом із сім'єю, один із провідників української громади Луцька у 1920–1940 рр.

«Тільки нечесний демагог може дозволити собі говорити про те, що «Петлюра продав» Галичину, Волинь тощо. Петлюра, коли вже говорити правду, несе на собі відповідальність за історичні «гріхи» і хиби української незарганізованості, малої культурності і несприятливих обставин в житті української нації. Я зауважив, що знаю свій народ і не роблю собі ілюзій щодо його сил і підготовленості для самостійного життя. Може, Ви пригадуєте, як в 1918 р. наші селяни роззброювали наші ж військові трені-обози? Я знаю більше таких фактів. На деякого вони справляють таке враження, що взагалі «з нас людей не буде» і що взагалі справа з українською державністю безнадійна. Я так не думаю. Я вірю і впевнений, що Україна, як держава, буде»

Із листа Симона Петлюри до Юрія Луменюка

Державний герб УНР авторства Василя Кричевського. Закон про Державний герб УНР Мала Рада ухвалила 25 лютого 1918 р. перебуваючи в Коростені

ГЕРБ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

На 1918 Української Народної Республіки Центральної Рада ухвалила Закон про державний герб України. Він став на час свого існування і проєктом гербу держави.

Український січовий стрілець за чителя в українській школі села Бискупичі. 1916 р.

In der Ukraine. Mannschaften der 1. ukrainischen Div. beim Exerzieren.

In der Ukraine. Mannschaften der 1. ukrainischen Div. beim Exerzieren.

Старшини II Волинської стрілецької дивізії Дієвої Армії УНР. 1921 р.

Викладачі Луцької української гімназії. Стоять (зліва направо) Білецький Б.М., Федоренко В.К., 4-й: Миронов М.Я., Левицький М.П., Кобилянський Б.В. Сидять: Орел, Іванова С.М., Петриківський Є.І., Шкляр Р.Т., Пащевський Павло, Орлова М.М.

Луцькі гроші часів Української революції 1917–1921 рр.

Вояки Синьожупанної дивізії на навчаннях. 1918 р. Якийсь час формування Синьожупанних дивізії відбувалося в м. Ковелі та с. Голоби на Волині

Солдати-українці Волинського полку учасники української маніфестації в Петрограді. 25 березня 1917 р.

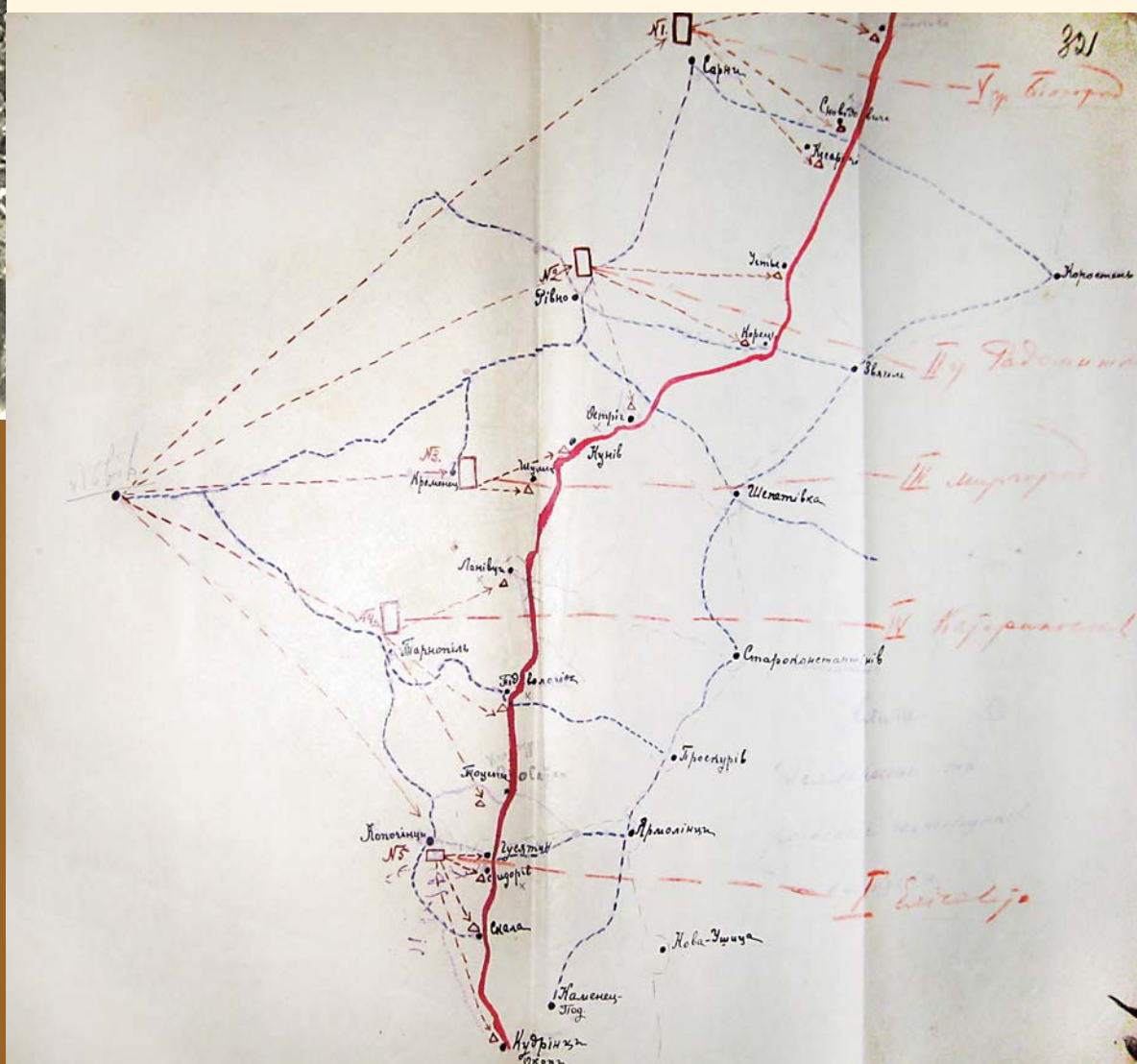

Схема переходу українських розвідників через польсько-радянський кордон. 1921 р.

Протопресвітер Армії УНР Павло Пащевський виступає під час церемонії. Із 1924 р. Павло Пащевський служив у селі Бабин Рівненського повіту Волинського воєводства

Учасники Другого Зимового походу, який відбувався територією Волині, в таборі для інтернованих. Осінь 1921 р.

Загальний вигляд міста Луцьк. На фото нинішня вулиця Стрілецька

20 листопада Українська Центральна Рада проголосила свій III Універсал. Волинь увійшла до складу Української Народної Республіки. З цієї нагоди у багатьох містах Волині відбулись святкові урочистості. Над міськими думами та повітовими управами замаячили синьо-жовті прапори. Більшовики пробували дестабілізувати ситуацію та перебрати владу. Утім ці спроби доволі швидко придушувались.

В ході більшовицько-української війни на Волинь мусила переїхати Українська Центральна Рада. Спочатку парламент перебував у Житомирі, потім — у Коростені та Сарнах. У цей час ухвалюються закони про запровадження в Україні григоріанського (нового) стилю календаря та середньоевропейського часу, про громадянство УНР, про грошову одиницю, про державний герб. Після підписання Брестського мирного договору німецькі та австро-угорські війська спільно з Армією УНР розпочали наступ проти більшовиків. За короткий час Волинь була звільнена.

Наприкінці квітня 1918 р. в Україні стався державний переворот. До влади прийшов гетьман Павло Скоропадський. Волинським губернським старостою став Дмитро Андро. Гетьман провів ревізію органів місцевого самоврядування, обраних улітку 1917 р. Були розпущені цілий ряд міських дум. Із Західної Волині на Чернігівщину переведено дивізію сірожупаників. Додому повертались біженці, виселені із Волині ще на початку Першої світової війни.

Наприкінці 1918 р. знову активізувались більшовики, особливо в півночі регіону. Сформована Волинська група Армії УНР на чолі з отаманом Оскілкою змогла звільнити Овруч та Сарни від загарбників.

Новим викликом для української армії стала агресія Польщі, яка намагалась повністю зайняти Волинь. У запалі ширилась отаманщина. Відновили наступ більшовики. Увесь 1919 р. пройшов у військовому протистоянні. У багатьох містечках сталися єврейські погроми.

У квітні 1920 р. Україна та Польща уклали Варшавську угоду. Згідно з якою Західна Волинь та Галичина відходили до Польщі. Натомість Україна отримала визнання як незалежна держава та військову допомогу у боротьбі проти більшовиків. Після підписання у березні 1921 р. між Польщею та Радянською Росією Ризького мирного договору Волинь опинилась розділеною між цими двома державами.

УКРАЇНЬСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ СІЧЕСЛАВЩИНА

На Донбасі початок революції був затьмарений великою аварією на Корсунській копальні № 1 у Горлівці, у якій загинуло 33 особи. Із початком революції на зміну дореволюційним органам влади прийшли нові. Тимчасовий уряд призначив губернського та повітових комісарів. Першим вагомим проявом українського руху у Катеринославі стала демонстрація 1 травня 1917 р., яка набула українського характеру. Наприкінці травня відбувся губернський український з'їзд, на якому створено губернську українську раду на чолі із Андрієм Шкамардою. Також було обрано членів Української Центральної Ради від Катеринославицини. Ними стали Василь Біднов, Федір Дубовий, Федір Сторубель та Іван Романченко. Ряд населених пунктів отримав статус міста, і там вперше обрали міських голів. Першим міським головою Юзівки став Семен Ійте. Після II Універсалу були визначені межі української автономії у складі Росії. Катеринославська губернія у ці межі не увійшла. Це викликало хвилю обурення серед місцевого населення. До Києва та Петрограда полетіли сотні листів і телеграм від мешканців Подніпров'я із протестом. У листопаді 1917 р. III Універсалом Катеринославська губернія офіційно стала частиною Української Народної Республіки. Місцеві більшовики організували кілька заколотів в регіоні. Пробували захоплювати заводи, шахти, залізницю, банки, пошти та телеграфи, тероризували проукраїнських активістів. Але здебільшого отримували відсіч. Лише з приходом червоногвардійців з Москви та Петрограда більшовики змогли взяти Катеринославицину під свій контроль.

Вступ 1-го Запорізького пішого полку імені гетьмана Петра Дорошенка до Бахмута. Квітень 1918 р.

«Поруч з політичним життям катеринославські робітники вносили, де тільки можна, брали активну участь в українському культурно-освітньому русі. Особливо енергійно вони працювали в «Просвітах», що ще перед революцією 1917 року повстали в різних селах на периферії Катеринослава... Звідка про катеринославських робітників залишилось однією з найкращих в мого життя. Коли пізніше мені довелося ближче стати до центру української боротьби, я не раз жалкував, що головним осередком цієї боротьби була хліборобська Правобережна Україна, а не промислове Лівобережжя, з його досить значними кадрами українського робітництва. Яким неоціненним джерелом ці українські робітники могли бути для підсилення наших різних державних апаратів, яким увесь час бракувало свідомих, певних і відданих людей»

Ісаак Мазепа «Україна в огні й бурі революції»

НАКАЗ ЧО 18.

З 12-ти годни ночі об'явлено Катеринославицину на воєнному положенні. Забороняю всякі мітинги, сходки, зборища та маніфестації. Рух по вулицях дозволяю до 9 годни вечера. Ніяких вібрацій в частих домах буць не повинно. У кого осталася зброя без дозволу на це міщового Коменданта, негайно здаць австрійському Комендантові города. Появилых в невиконуванні сього наказа буду віддавати під Військовий суд. Губерніяльній Комендант Катеринославицини Полковник Осипенко. м. Катеринослава. 8-го зривня 1918 року.

Наказ про запровадження воєнного стану в Катеринославській губ. Травень 1918 р.

ТОВАРИШІ
УКРАЇНЦІ-ВОЄННІ.
КАТЕРИНОСЛАВЬСЬКА УКРАЇНЬСЬКА ВІЙСЬКОВА РАДА
ЗАПРОШУЄ ВАС
НА УКРАЇНЬСЬКІ
ВІЙСЬКОВІЙ МІТИНГ
23 квітня (апріля) о 1 год. дня
у церкві Лтруці.

Поштова марка з надруком Державного герба УНР Тризубом і відтиском поштового штемпеля м. Бахмута. 1918 р.

Афіша українського військового мітингу. Весна 1917 р.

Мітинг у Катеринославі (Дніпрі). 1917 р.

Один з очільників українського національного руху в Катеринославі Ісаак Мазепа, у 1919 р. — прем'єр міністр УНР

Михайло Мелашко — уродженець Мар'їнки, організатор Вільного козацтва Донецького басейну

Семен Ійте — перший міський голова Юзівки, обраний у 1917 р.

Микита Шаповал — член Української Центральної Ради, міністр Уряду УНР

Микола Шаповал — український військовий діяч, генерал-хорунжий Армії УНР

Володимир Сікевич — український військовий діяч, генерал-хорунжий Армії УНР, посол УНР в Угорщині. У квітні 1918 р. Слов'янська група під командуванням В. Сікевича звільняла Донецьчину від більшовиків

Мітинг на Соборній площі в Катеринославі. 1917 р.

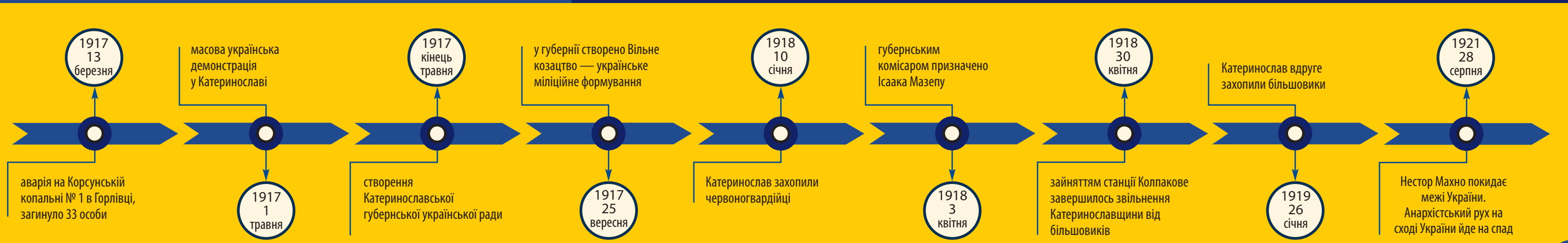

Інспекція генералом Приходьком Дорошенківського полку під Бахмутом. Травень 1918 р.

Звільнення настало навесні 1918 р. Війська Слов'янської групи, на чолі з Володимиром Сікевичем, 15 квітня зайняли Барвінкове, згодом здобули Слов'янськ і Бахмут. А вже 25–27 квітня війська групи разом з німецькими частинами взяли Горлівку, яку захищав сильний гарнізон більшовицьких військ. Наприкінці квітня частини групи вийшли на кордон з Росією. Більшовики для власного порятунку намагалися створити різні місцеві «уряди» — раднарком донецького і кривирозького басейнів, раднарком у Луганську, Народний секретаріат, який деякий час перебував у Катеринославі. З приходом до влади Павла Скоропадського губернським староствою призначено Івана Чернікова. Здійснювалися заходи для приєднання до Катеринославської губернії Таганрізького округу Облаеті Війська Донського. Наприкінці 1918 р. набули сили анархістські загони Нестора Махна. Тоді ж розпочався новий наступ більшовиків. З півдня стали загрозою Збройні сили Півдня Росії Антона Денкіна. Фактично на території регіону розпочалась російська громадянська війна між «білими» та «червоними».

В ході тривалого багастороннього збройного протистояння до 1921 р. Катеринославщина та уся Південно-Східна Україна опинилися під контролем більшовиків.

УКРАЇНЬСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ ПОДІЛЛЯ

Із березня 1917 р., після перших повідомлень про події у Петрограді, усі політично активні мешканці Вінниці зібрались у міській думі. Створили Раду громадських організацій, яку очолив Здіслав Грохольський. Замість газети «Юго-Западный край» у Вінниці почав виходити «Свободний голос». Через два дні в місті виникла Спілка подільських українців, яка стала на чолі національного руху. На початку травня спілка скликала український губернський з'їзд. На ньому обрано Подільську губернську українську раду на чолі з Дмитром Марковичем. До складу Української Центральної Ради від Поділля обрано Миколу Любинського, Віктора Приходька, Петра Ведибиду та Никифора Григор'єва. На Поділлі масово виникають осередки політичних партій, селянських та юнацьких спілок. Літо й початок осені 1917-го промайнули у політичній боротьбі. Відбулись перші демократичні місцеві вибори до міських дум, волосних та повітових народних рад (земських зібрань). Виникали низові ініціативи з українізації школи та церкви. Згідно з III Універсалом у листопаді 1917 р. Поділля стало частиною Української Народної Республіки. Великого клопоту новостореній державі завдавали більшовики. Неодноразово вони пробували підняти заколоти і на Поділлі. У Кам'янці-Подільському, Вінниці, Жмеринці більшовицькі збройні загони намагались захопити владу. Однак, завдяки вдалим діям українців ці спроби більшовицьких «революцій» вдалося придушити. Водночас села охопив «великий переділ» землі. Дезертири, колишні солдати російської армії, а місцями й більшовики робили усе, щоб внести розкол в українське село.

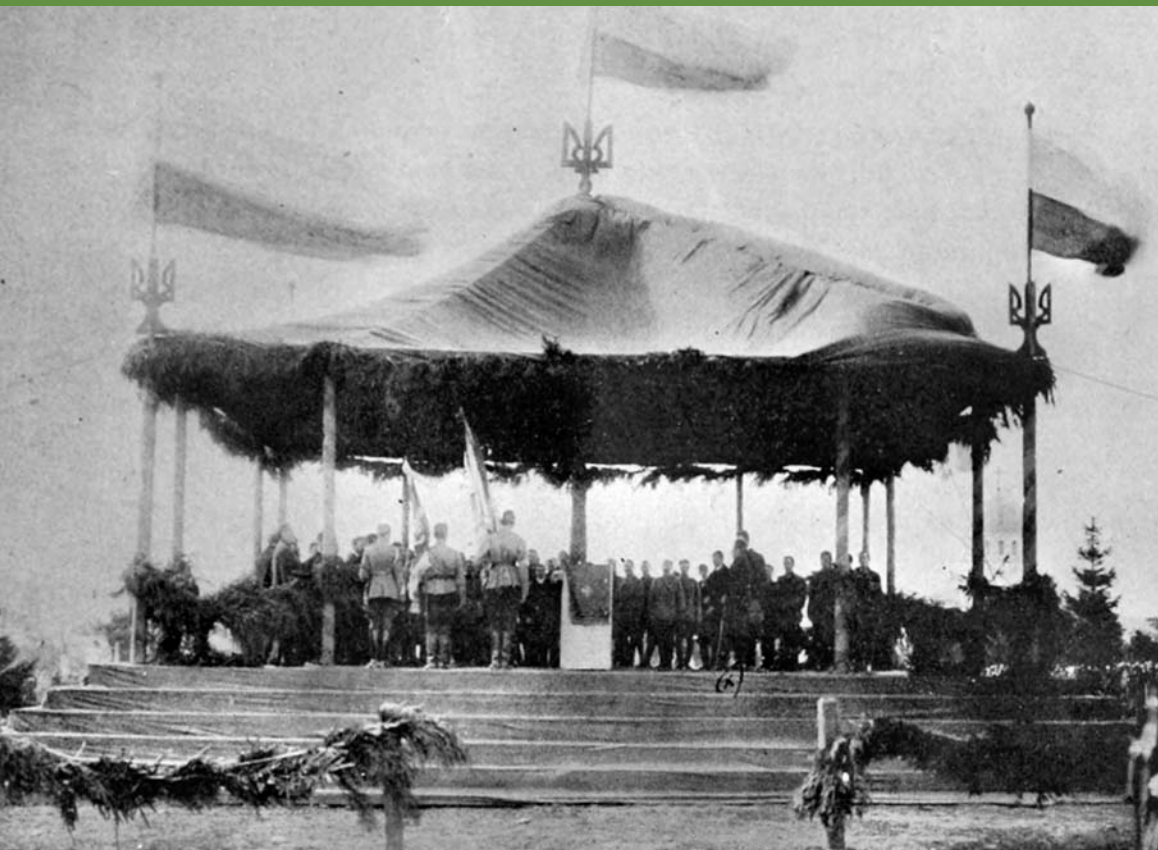
Представники місії Антанти та командування української армії в Кам'янці-Подільському (нині площа Вірменський ринок). 31 липня 1919 р.

Дмитро Маркович — український громадсько-політичний діяч, юрист, письменник, один із фундаторів кооперативного руху, засновник вінницької «Просвіти», міністр юстиції УНР

«Директорія УНР, з урядом і цілим українським політичним Києвом, відійшла до Вінниці, на Поділля, що стала Тимчасовою столицею України. Знову готель «Савой» став центром осідку найвищих влад та установ, а співробітники цих установ оселились у приватних помешканнях цього величезного міста, з модерними будовами, міста, що змагалось з Кам'янцем за першість в губернії...»

Віктор Приходько «Під сонцем Поділля. Спогади»

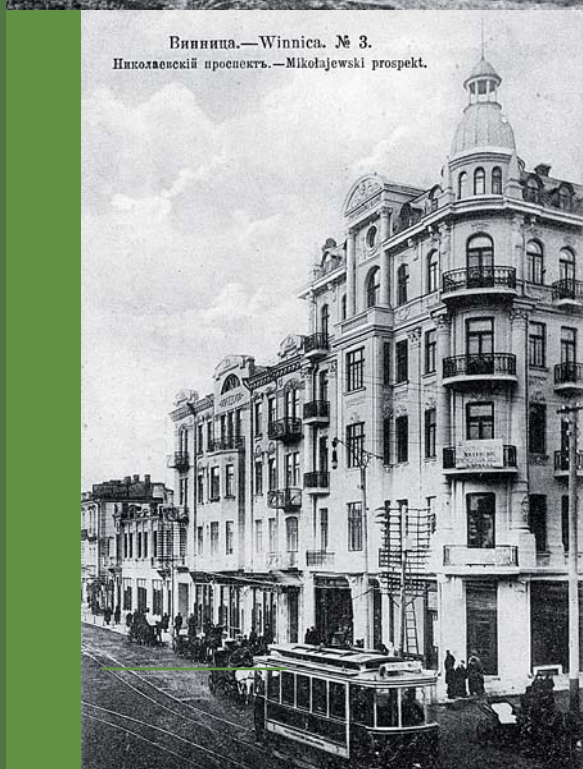

Присяга міністрів на вірність УНР, головний павільйон (нині площа Майдан Відродження) в Кам'янці-Подільському. 14 жовтня 1919 р.

Винниця.—Вінниця. М. З. Панагорський проєкт.—Вінницький університет.

Панорама Кам'янця-Подільського

Готель «Савой» у Вінниці (нині вул. Соборна, 48) в якому розміщувався Уряд УНР, начальні вожді УГА

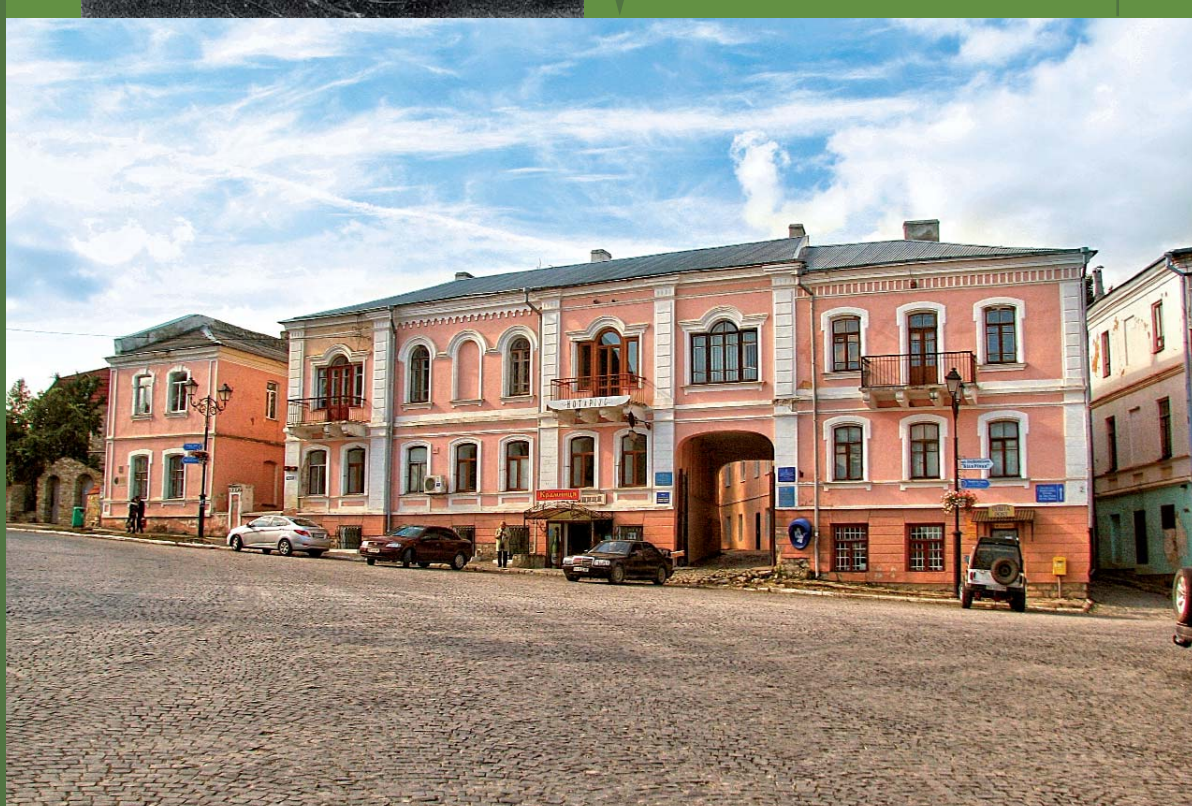

Григорій Степура — член Української Центральної Ради, губернський комісар Поділля з 3 листопада 1917 р. до квітня 1918 р. та з 27 листопада 1918 р. до квітня 1919 р. Губернський комісар УНР у Харківській губернії (квітень-травень 1918 р.)

Свято відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету. 22 жовтня 1918 р.

Українська армія в бою під Проскуровом (нині Хмельницький). 6 червня 1919 р.

Готель «Бель-Вю» в Кам'янці-Подільському — місце проживання міністрів УНР і капели Олександра Кошиця

Зустріч австрійських офіцерів з губернським комісаром Григорієм Степурою

Зустріч С. Петлюри на кам'янецькому вокзалі. Головного отамана вітають старшини Спільної юнацької школи, рапортує полковник Марченко. Далі стоять міський голова Кам'янця-Подільського І. Кобза зі своїм сином, міністр А. Лівницький, С. Петлюра, В. Петрів, Головноуповноважений І. Огієнко, В. Сальський, польський військовий аташе В. Славек

Представники правління Високої Директорії (зліва направо): (сидять) член Директорії Федір Швец, Головний отаман Симон Петлюра та член Директорії Андрій Макаренко; (стоять) ад'ютант Петлюри капітан Олександр Доценко, керуючий справами Директорії Микола Миронович, комендант двору Куликівський, секретар Швеця — Шевченко, отаман О. Осецький, в.о. міністра військових справ полковник Всеволод Петрів, ад'ютант Макаренка — хорунжий Флюхта, ад'ютант Петлюри — підполковник Бень. Кам'янець-Подільський, літо 1919 р.

Навесні 1918 р. Поділля стало ареною сутичок ще й на міжнародній основі. Більшість великих землевласників були етнічними поляками. На їх захист від погромів стали польські корпуси, сформовані з поляків-солдатів колишньої російської імператорської армії. Деяке затишшя настало після гетьманського перевороту 29 квітня 1918 р. Губернським старою був призначений Сергій Кисельов — один із найвідданіших гетьману Павлу Скоропадському політиків.

В добу Директорії Поділля стало базою для урядових структур та Армії УНР. Керівництво держави перебувало у Кам'янці-Подільському та Вінниці. У той час Армію УНР охопила епідемія тифу. За підрахунками істориків на тиф переохворіло до 90% воїнів Армії УНР та УГА, а також чи не все місцеве населення. У період політичної та військової невизначеності Поділля охопила хвиля єврейських погромів. Найжорливішою була різня у Проскурові. На території Поділля найдовше тривала збройна боротьба регулярної української армії і до середини 1920-х рр. продовжувався антибільшовицький повстанський рух.

Австро-угорське військо (попереду) та курінь Кармелюківців (замикає колону) відбувають молебень за загиблими в Кам'янці-Подільському (нині перехрестя вулиці Швеченка та вулиці князя Коріатовичів)

Диктатор Євген Петрушевич (у центрі) та уряд ЗУНР в Кам'янці-Подільському. 1919 р.

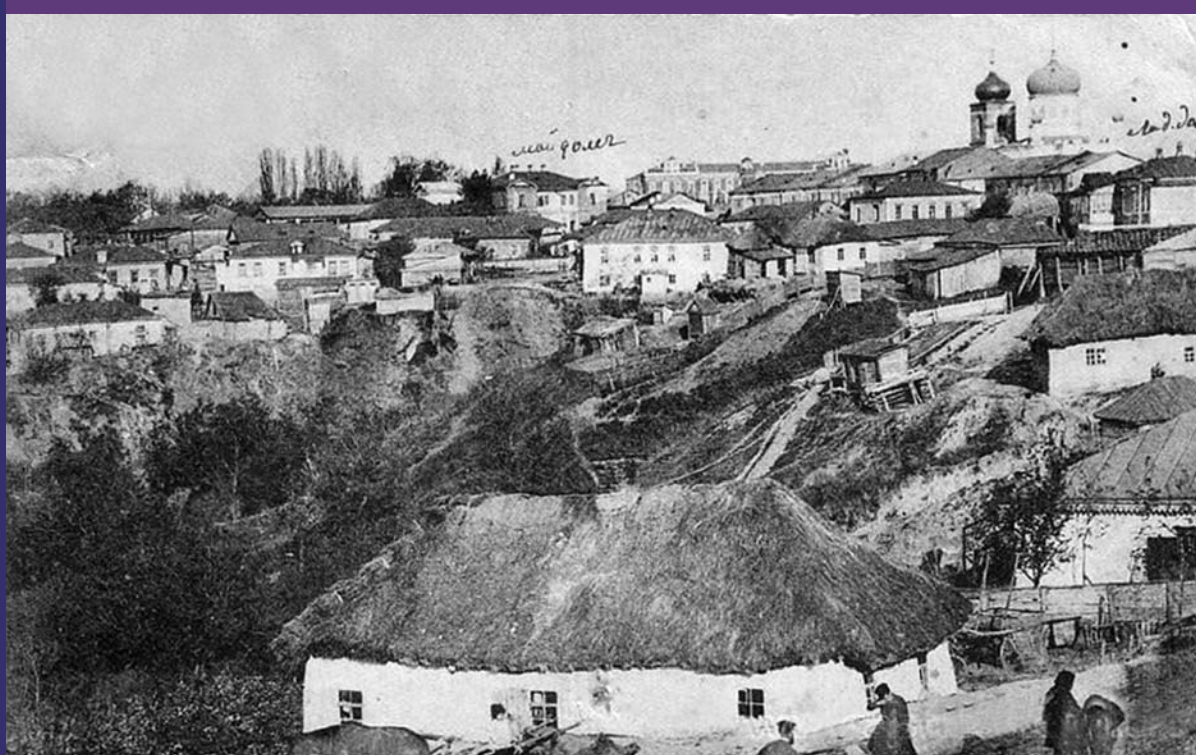

УКРАЇНЬСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ ПОЛТАВЩИНА

Перші повідомлення про революцію в Петрограді до Полтави стали надходити вже 13 березня 1917-го, однак місцева влада намагалася їх приховати. І тільки 16 березня вишли екстрені випуски газет із новиною про Лютневу революцію в Росії. А вже 18–19 березня в Полтаві й інших населених пунктах губернії, відбулися масові мітинги та маніфестації — населення вітало повалення самодержавства.

На Полтавщині активізується політичне й громадське життя. Відбуваються чисельні мітинги і з'їзди, виходять з підпілля українські політичні партії та громадські організації. В квітні 1917-го тисячі полтавців на Соборному майдані вшанували пам'ять Тараса Шевченка, а крайовий з'їзд учителів оголосив про початок українізації освіти. Повсюдно відроджуються осередки «Просвіти», а по селах заснуються селянські спілки. Місцеві органи влади, політичні партії та громадські організації заявляли підтримку Українській Центральній Раді. А деякі навіть головною програмною метою називали здобуття незалежності України. Полтавці Симон Петлюра, Борис Мартос, Іван Стешенко, Андрій Лівіцький, Микола Міхновський, Микола Порш належали до проводу Української революції, суттєво впливаючи на її перебіг.

Вже незабаром після проголошення УНР розпочинається збройна агресія більшовицької Росії. В ніч на 20 січня 1918 р. більшовицькі війська захопили Полтаву, відбулися розстріли українських діячів, грабунки місцевого населення. Повсюди на Полтавщині росіяни вилучали продовольство і відправляли до «голодуєчої півночі». У березні 1918-го українські війська — Запорозька дивізія під командуванням Олександра Натієва, підтримувані німецько-австрійськими союзниками, визволили Полтавщину від більшовиків.

Лубни. Загальний вигляд міста. 1918 р.

Генеральний секретаріат Української Центральної Ради, липень 1917-го. Стоять зліва направо: генеральний писар Павло Христюк, секретар продовольчих справ Микола Стасюк, секретар земельних справ Борис Мартос. Сидять зліва направо: секретар освіти Іван Стешенко, секретар фінансових справ Христофор Барановський, голова секретаріату й секретар внутрішніх справ Володимир Винниченко, секретар міжнародних справ Сергій Єфремов, секретар військових справ Симон Петлюра. Відсутній секретар судових справ Валентин Садовський

Хорол. Загальний вигляд міста. 1918 р.

25 березня 1918 р. в Лубнах відбувся з'їзд Української демократично-хліборобської партії (УДХП), на який прибули понад 2 тис. делегатів із 6 повітів Полтавщини. Серед головних вимог з'їзду — припинення «соціалістичних експериментів» УЦР і відновлення приватної власності на землю. Згодом делегація хліборобів Полтавщини взяла участь у Хліборобському конгресі в Києві. Із проголошенням Гетьманату Полтавським губернським староостою став землевласник із Лохвицького повіту Сергій Іваненко. В часи Гетьманату відбувається бурхливий розвиток освіти на Полтавщині: зростає кількість шкіл, бібліотек, курсів українознавства, розширюється мережа «Просвіт».

В першій половині грудня на Полтавщині встановлюється влада Директорії УНР, губернським комісаром стає Павло Чижевський. Однак незабаром розпочинається новий наступ більшовиків, які 19 січня 1919 р. захоплюють Полтаву. Під приводом вилучення зброї червоноармійці влаштували обшуки осель, насильства і грабежі. В січнілютому вся Лівобережна Україна опиняється під контролем «червоних». Липень-листопад 1919 р. — Полтавщина перебуває під владою білогвардійських військ генерала Денікіна. Як «червоні», так і «білі» росіяни нищили будь-які ознаки українського життя, чинили репресії проти українських діячів. Незважаючи на це, 29 серпня 1919-го відбулося відзначення 150-річчя від дня народження Івана Котляревського за участі понад 20 тис. осіб.

У грудні 1920 р. на терени Полтавщини втретє прийшли червоні війська. Шпальти полтавських газет зарясніли прізвиськами десятків людей, розстріляних згідно з постановою ЧК та ревтрибуналу. Населення Полтавщини потерпало від політики «воєнного комунізму»: колективізація, продовольчі реквізиції, терор. Відповіддю на дії більшовиків став масштабний повстанський рух, що охопив практично всі повіти Полтавщини. Найбільші повстанські загони: отаманів Андрія Левченка, Петра Погорілого, Якова Андрущенка в Кобеляцькому, Леонтія Христового в Гадяцькому, Максима Мандика в Зіньківському, Дмитра Боровика в Чутівському, Гаврила Куреди (Чорного) в Переяславському і Золотоніському, Сергія Греся в Лохвицькому повітах Полтавщини.

Мітинг на площі у м. Лубни. Липень 1919 р.

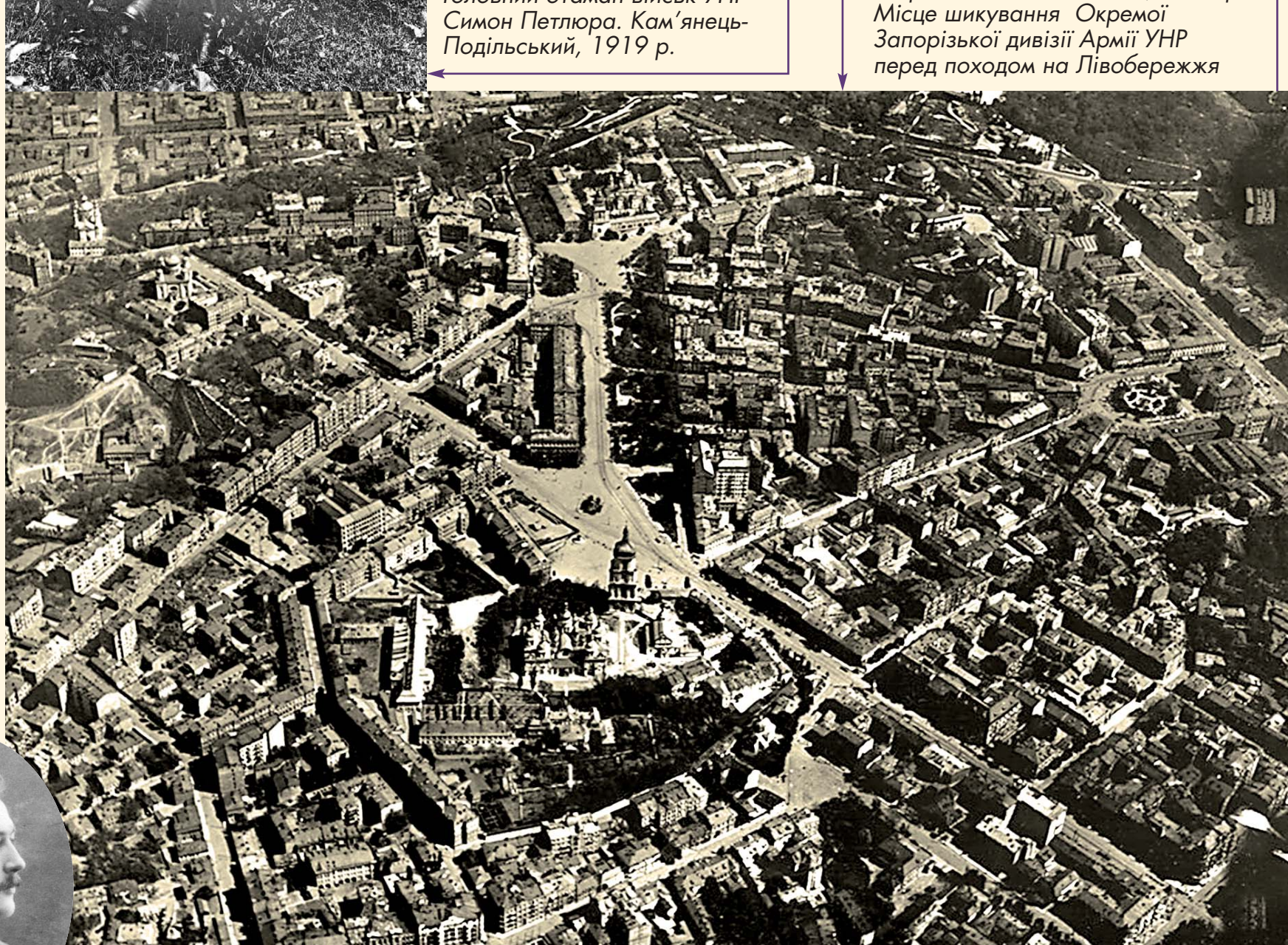

«Сьогодні в Полтаві на майдані був парад війську і всенародний мітинг з читанням Універсалу Центр. Укр. Ради улаштований Полтавською Радою революції. Універсал був оголошений головою Ради революції Терлецьким, після чого виступили з привітанням до громадянства губернський комісар Лівіцький, представники Ради Селянських, Робітничих та Воляцьких депутатів і соціалістичних партій українських, російських та єврейських. Губернський комісар од імені адміністративних інституцій на Полтавщині заявив, що однині буде коритись тільки єдиній владі Генерального Секретаріату. На мітингу був повний спокій. Робітники, солдати і громадянство з великою радістю вітали Універсал Центральної ради. Сподіваючись, що всі інституції громадські і урядові будуть підлягати лише Генеральному Секретаріату, маю за високу честь про це повідомити Вас як представника першого революційного Уряду Суверенної України»

Із телеграми Полтавського губернського комісара Андрія Лівіцького до секретаря внутрішніх справ УНР. 23 листопада 1917 р.

Голова Директорії УНР та Головного отаман військ УНР Симон Петлюра. Кам'янець-Подільський, 1919 р.

Софійська площа в Києві, 1918 р. Місце шивкування Окремої Запорозької дивізії Армії УНР перед походом на Лівобережжя

Віктор Андрієвський — комісар у справах народної освіти на Полтавщині, публіцист, педагог, діяч «Просвіти»

Володимир Леонтович — уродженець села Орхівка Лубенського повіту, міністр земельних справ Української Держави

Григорій Чижевський — полковник Армії УНР, учасник Другого Зимового походу Армії УНР

Андрій Лівіцький — полтавський губернський комісар, член Української Центральної Ради і ЦК Селянської спілки, прем'єр-міністр Уряду УНР, голова Директорії УНР та Головного отаман військ УНР, Президент УНР в екзилі

Розстріляні більшовиками ченці Лубенського Мгарського Спасо-Преображенського монастиря. 1919 р.

Похорони українського письменника Панааса Мирного у Полтаві. Майдан біля Святоуспенського кафедрального собору. 1920 р.

Будинок родини Симона Петлюри у Полтаві (вигляд з вулиці). 1937 р.

Пам'ятник голові Ради Міністрів УНР, кооператору Борису Мартосу в Полтаві

УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ

ТАВРІЯ

Лютнева революція 1917 р. в Росії стала каталізатором українського суспільно-політичного життя в Запорізькому краї. 24 березня 1917 р. відновилися осередки Українського товариства «Просвіта» в Олександрівську (нині — Запоріжжя) та Бердянську. Серед засновників олександрівської «Просвіти» були три залізничники та сім поштовиків. До керівництва філії увійшли О. Ткаченко (голова), Ю. Магалецький та І. Олійник. Широкий відгук серед населення отримало проголошення I та II Універсалів Центральної Ради. 26 листопада 1917 р. на площі Тараса Шевченка в Олександрівську відбувся парад українських військових підрозділів з нагоди проголошення УНР. В ході більшовицько-української війни 25–26 грудня 1917 р. українські залоги Олександрівська здобули тимчасову перемогу. Однак 15 січня 1918 р. російські більшовики отримали підкріплення і їм вдалося захопити місто. Гайдамаки та вільні козаки, які залишилися вірними УНР, невеликими загонами відступили за Дніпро. Частина Вільних козаків від'їхали до Києва, де взяли участь у придушенні повстання на Арсеналі та обороні міста. Після встановлення в Олександрівську більшовицької влади розпочалися розстріли й репресії, у лютому 1918 р. заборонена діяльність церкви.

Панахида за загиблими українськими бійцями на о. Хортиця

«Територія давнього Запорозжя має несподівано сільоме українське населення. Я розмовляв з селянами, особливо в околицях Царинського Кута, і переконався, що традиція українського козацтва там дуже жива. В усіх пробирається у них та старина. Багато оповідає, що його дід чи прадід був на «Січі». Кожний гордиться тим, що він з вольного козацького роду»

Із мемуарів Вільгельма фон Габсбурга (Василя Вишиваного)

Приміщення повітової земської управи в Олександрівську (Запоріжжі), де містилася повітова українська рада

Народний дім в Олександрівську, де містилася українська «Просвіта»

Кіннота Запорізької дивізії Петра Болбочана вітає Василя Вишиваного. Олександрівськ, 22 травня 1918 р.

Газета «Січ», яка видавалася в Олександрівську. 1 травня 1918 р.

Юрій Магалецький — губернський комісар Катеринославщини, військовий художник при штабі Армії УНР

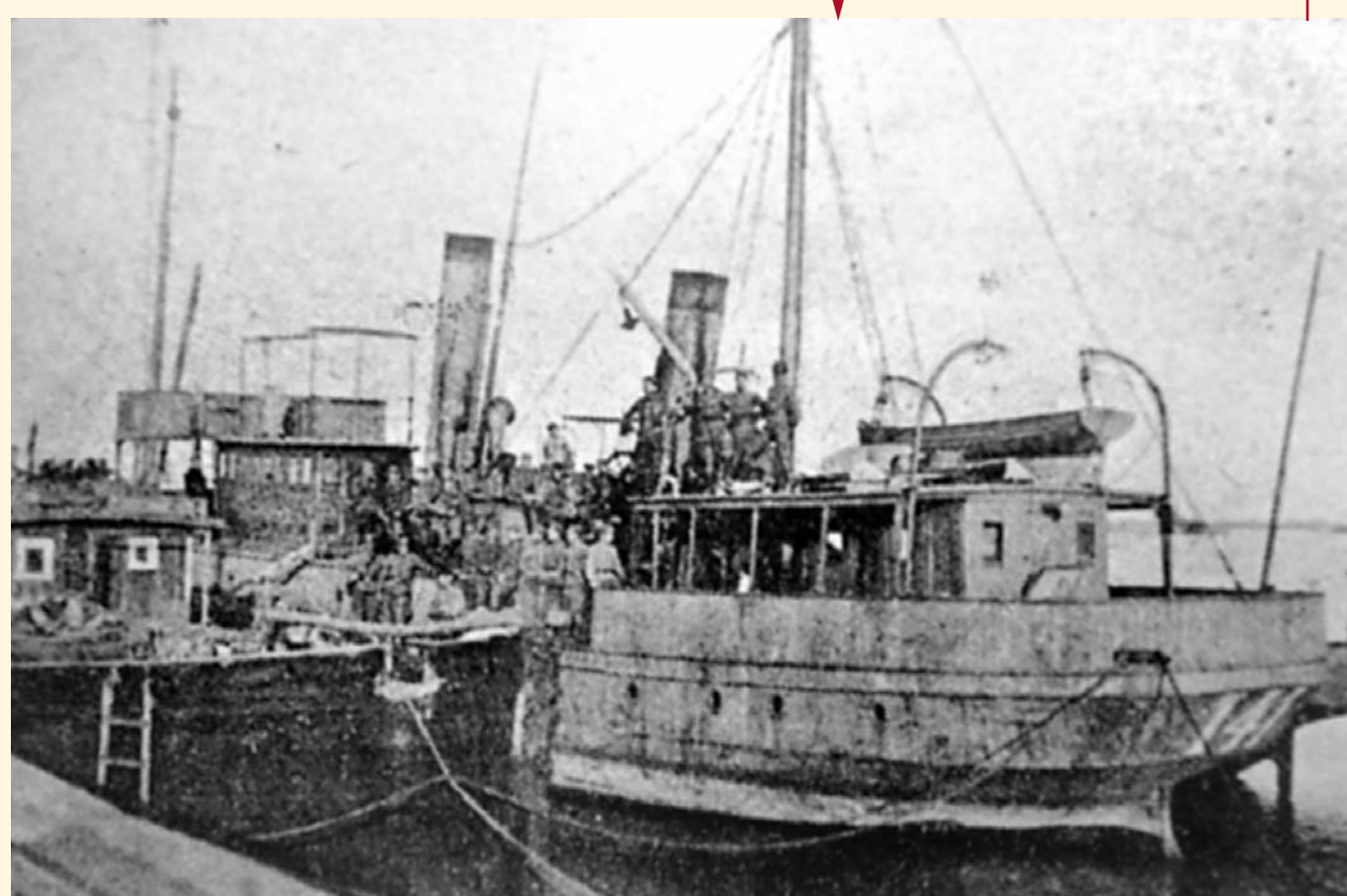
Штаб Запорізької дивізії і старшин 2-го Запорізького полку на о. Хортиця

Повстанці відділу Чорна Хмара після еміграції

Пароплав, яким Українські січові стрільці прибули до Олександрівська. Квітень 1918 р.

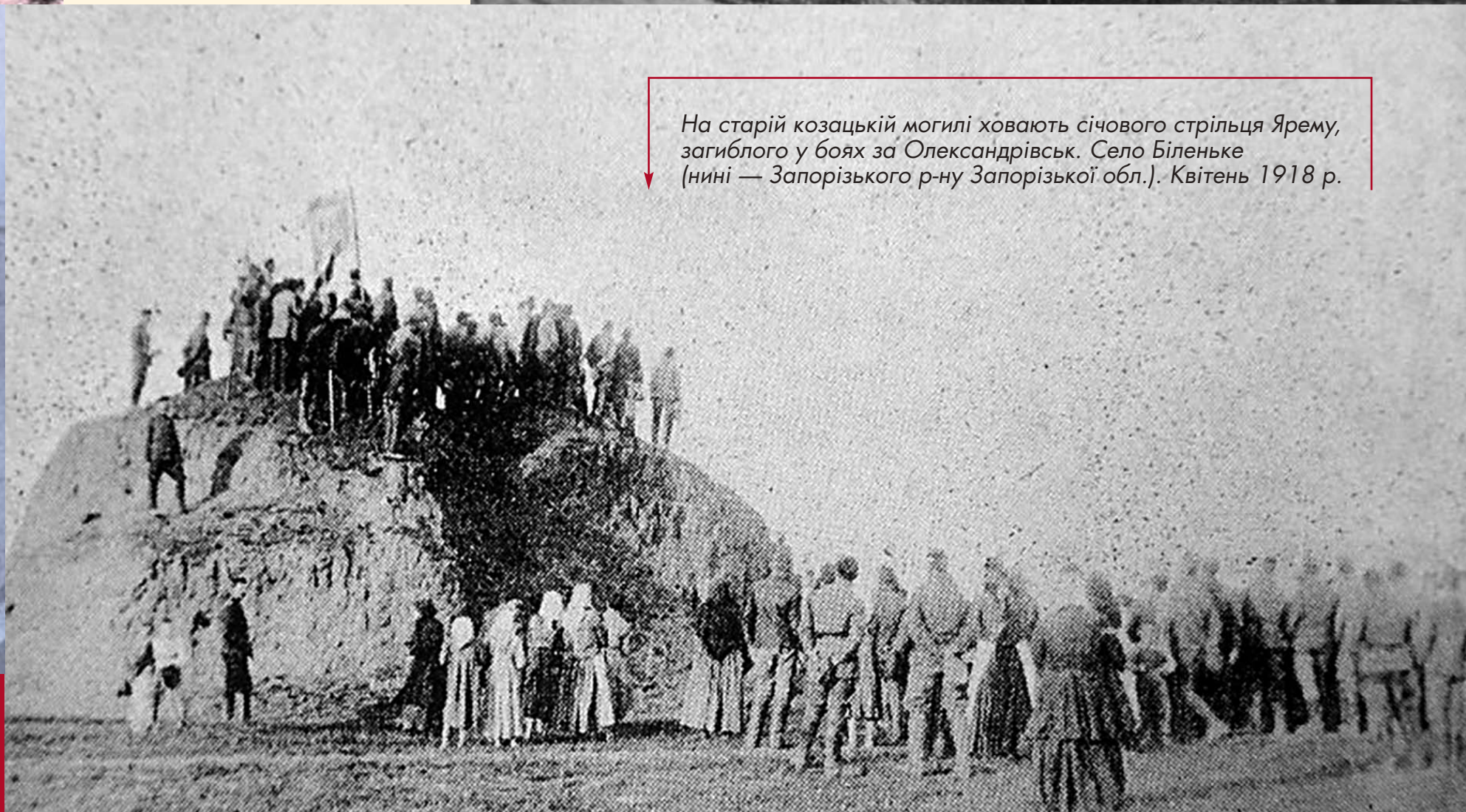
Штаб куреня Українських січових стрільців в Олександрівську. По центру — командувач армійської групи австро-угорського війська Василь Вишиваний (єрцгерцог Вільгельм фон Габсбург). Весна 1918 р.

На старій козацькій могилі ховають січового стрільця Ярему, загиблого у боях за Олександрівськ. Село Біленьке (нині — Запорізького р-ну Запорізької обл.). Квітень 1918 р.

Пароплав Українських січових стрільців рухається Дніпром на південь. Квітень 1918 р.

Наприкінці квітня 1918 р. в Бердянському повіті спалахнуло антибільшовицьке повстання, в якому брали участь «Бердянський союз покालічених воїнів», меншовики та цивільні громадяни. Виступ був зумовлений насильницькою експропріацією більшовиками продовольчих ресурсів. 16 квітня 1918 р. після зайняття Олександрівська військами Армії УНР та Легіону Українських січових стрільців, відбувся спільний парад українських підрозділів центром міста. До влади гетьмана Павла Скоропадського населення Запорозжя поставилося по-різному: частина вороже, натомість заможніші прошарки її вітали. На початку травня 1918 р. — гайдамацько-селянське свято у с. Царинці Кут (нині Приморське Василівського р-ну Запорізької обл.), в програмі якого були військовий парад, спільний обід селян і війська, вистави й показові виступи гайдамаків-кіннотників. 29 червня 1918 р. відбулося відзначення пам'яті запорозького козацтва на о. Хортиця. Після зречення гетьмана Павла Скоропадського від влади в Олександрівському повіті 24 листопада 1918 р. була встановлена влада Директорії УНР.

У 1919–1921 рр. на Запорозжі вирує масштабний антибільшовицький повстанський рух. Навесні 1919 р. для боротьби з ЧК та продзагонами створено «Лисогірський повстанський партизанський курень» на чолі з отаманом Олександром Чайковським. У вересні 1920 р. відбуваються бої Українського повстанського Хортицького куреня (відділ «Чорна Хмара») з червоними за опанування с. Біленьке.

Нестор Махно — ватажок селянського повстанського руху в 1918–1921 рр. на Півдні України

Нестор Махно з дружиною та повстанцями. 1920 р.

УКРАЇНЬСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ КРИМ

У складі Російської імперії Кримський півострів разом з прилеглими територіями лівобережжя Дніпра і Приазов'я утворював Таврійську губернію з центром у Сімферополі. Севастополь був окремим градоначальством і головною базою Чорноморського флоту.

Створення у Києві Центральної Ради активувало український національний рух на півострові і, зокрема, на флоті. Невдовзі у губернському центрі постали Сімферопольська українська громада та Український військовий клуб імені гетьмана Петра Дорошенка. У травні 1917 р. прапорщик 32-го запасного полку Юрій Тютюнник створив 1-й український Сімферопольський полк імені гетьмана Петра Дорошенка. У Севастополі Українська чорноморська громада на чолі з учителем жіночої казенної гімназії В'ячеславом Лашенком приступила до українізації Чорноморського флоту, де на той час близько 65% особового складу походило з українських губерній. До кінця 1917 р. над багатьма кораблями замайорили синьо-жовті стяги.

Паралельно з українським на півострові розгортався кримськотатарський національний рух. 7 квітня 1917 р. на З'їзді мусульман Криму в Сімферополі було створено Мусульманський виконавчий комітет (Мусвиконком) на чолі з Номаном Челебіджіханом. Дуже швидко Мусвиконком перетворився на національне представництво кримських татар, з яким рахувалися і Тимчасовий уряд і Центральна Рада. 26 грудня кримськотатарський Курултай ухвалив «Кримськотатарські Основні закони» та створив національний уряд, Директорію, на чолі з Челебіджіханом. В основних законах проголошувався намір створити Кримську демократичну республіку. У цей час терором і пропагандою більшовики змогли захопити владу в Севастополі та на флоті, а до кінця січня 1918 р. вони окупували весь Крим. На півострові розгорнувся маховик терору. За два місяці жертвами масових вбивств стали кілька тисяч кримчан, серед них Номан Челебіджіхан.

Моряки Чорноморського флоту на демонстрації з нагоди повалення самодержавства. Севастополь, березень 1917 р.

«Україна ж не може жити, не володіючи Кримом, це буде якийсь тупуб без ніг. Крим повинен належати Україні, на яких умовах, це байдуже, буде не повне злиття або широка автономія, останнє повинно залежати від бажання самих кримців, але нам треба бути цілком забезпеченими від ворожих дій з боку Криму. У сенсі ж економічному Крим фактично не може існувати без нас»

Павло Скоропадський «Спогади»

Номан Челебіджіхан — муфтії Криму, голова кримськотатарської Директорії

Південна бухта в Севастополі. Німецьке фото

Учасники Першого курултая кримських татар. Бахчисарай, грудень 1917 р.

Лідери кримськотатарського національного руху. Зліва направо: Сейтджеліль Хаттаєв, Асан Аївазов, Номан Челебіджіхан, Джафер Сейдамет. Грудень 1917 р.

Севастополь.

Ковдаторская и Кафо ВІТНИЦКАГО (быв. Мисоніев)

Кав'ярня Василя Вітницького на Нахіївському проспекті в Севастополі — один з осередків українського руху в Криму

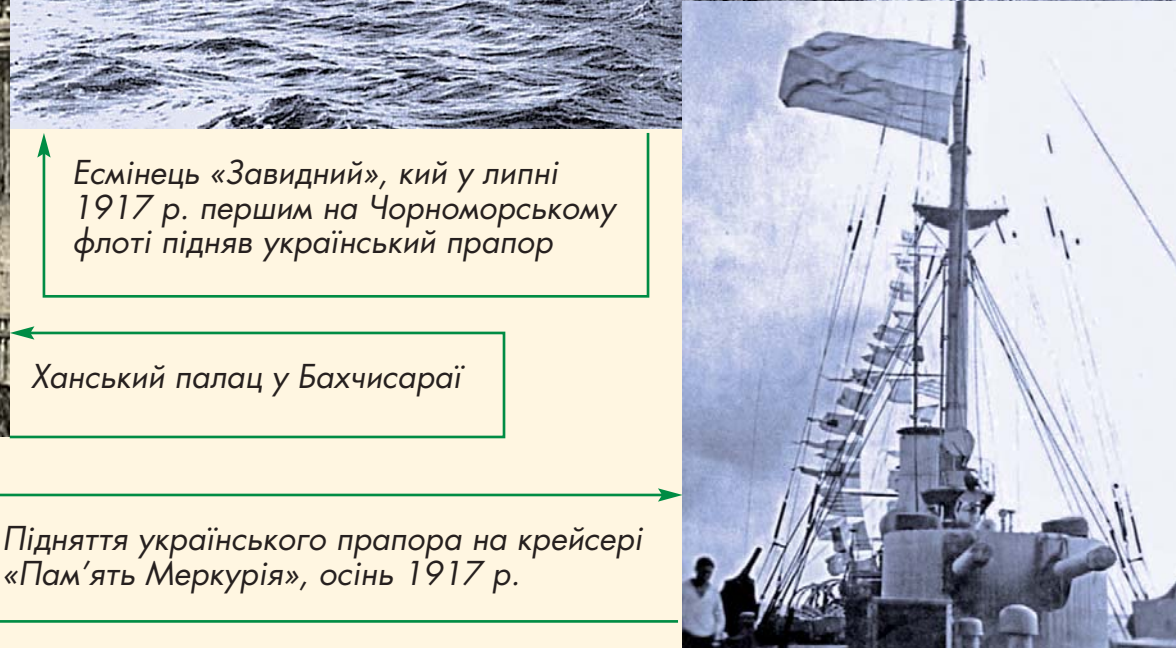
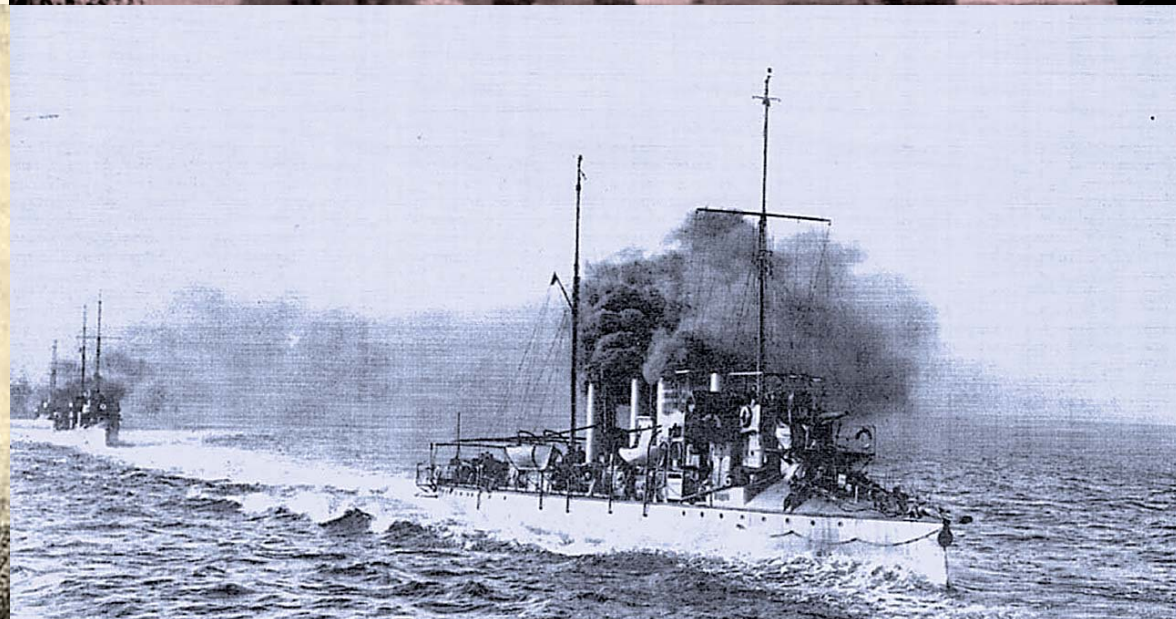
Юрій Тютюнник — організатор 1-го українського Сімферопольського полку імені гетьмана Петра Дорошенка, в майбутньому генерал-хорунжий Армії УНР

Микола Неклевіч (1888-?), голова військової секції Ради Української чорноморської громади в 1917 р., в подальшому службовець українських морського і військового міністерств

Командир Запорізької дивізії Олександр Натієв (в центрі) та полковник Петро Болбочан (справа). Весна 1918 р.

Есмінець «Завидний», кий у липні 1917 р. першим на Чорноморському флоті підняв український прапор

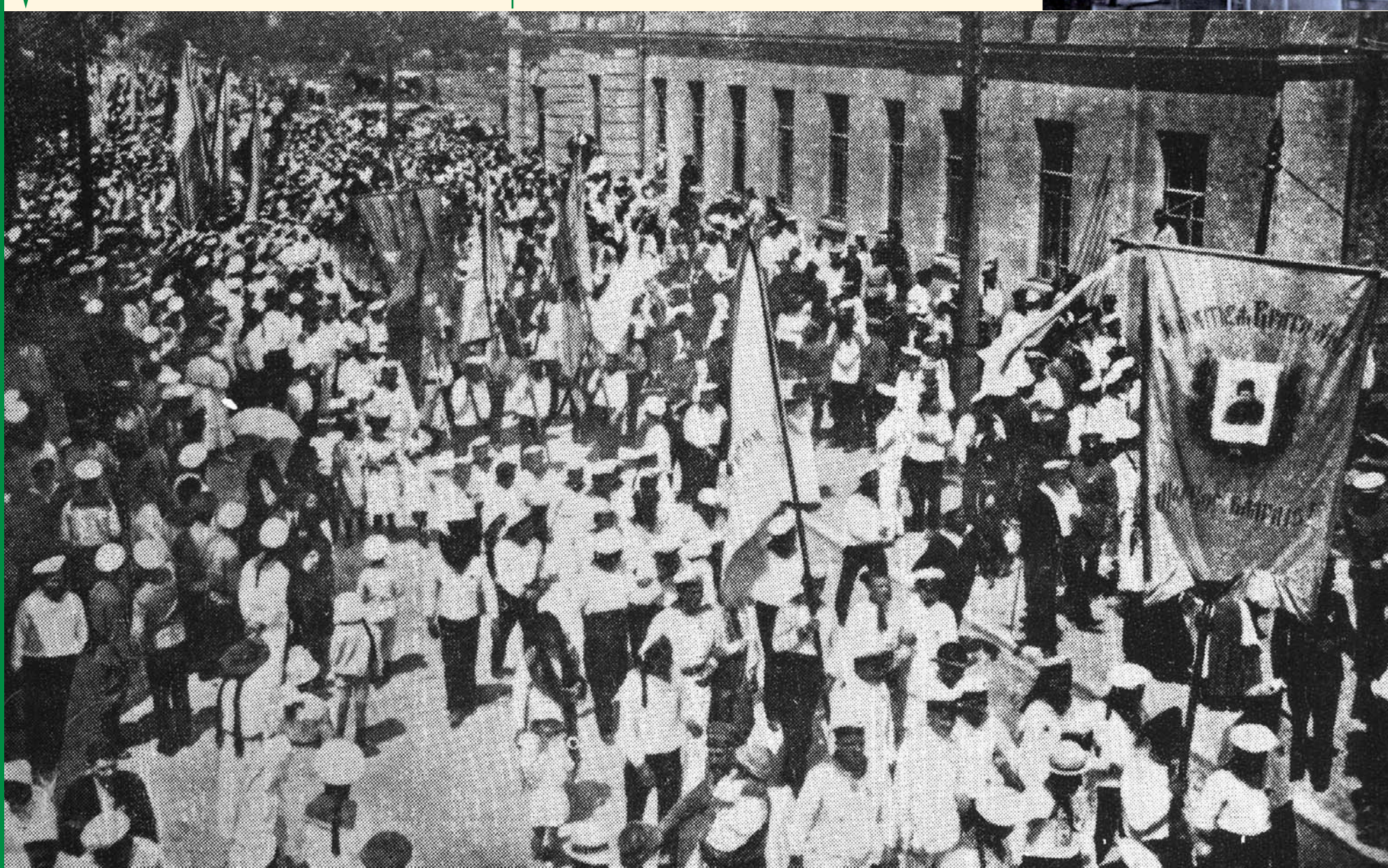
Ханський палац у Бахчисарай

Після більшовицької агресії Київ переглянув своє ставлення до кримського питання. Утвердження ворожого політичного режиму на півострові загрожувало південним кордонам України, позбавляло свободи дій в акваторії Чорного і Азовського морів. За наказом військового міністерства УНР, зі складу Запорозького корпусу була створена Кримська група під командуванням полковника Петра Болбочана. 24 квітня 1918 р. українські воєводи визволили Сімферополь, а вже за кілька днів кораблі Чорноморського флоту в Севастополі організовано підняли синьо-жовті прапори. Гетьман Скоропадський продовжив курс на приєднання Криму до України. Восени 1918 р. комплекс економічних і дипломатичних засобів впливу приніс бажані результати: Київ та Сімферополь розпочали переговори про встановлення федеративних відносин. На жаль, завершити процес об'єднання не вийшло через швидку зміну політичної ситуації у регіоні.

Протягом 1919–1920 рр. Крим став ареною протистояння «білих» і «червоних» та неодноразово переходив з рук у руки. Директорія УНР, яка сама перебувала у складній воєнно-політичній ситуації, не мала змоги безпосередньо втрутитися у цю боротьбу. Тим не менше, українські уряди продовжували триматися курсу на приєднання півострова. Цю позицію відстоювали в Парижі українські дипломати. Не зник український рух і в самому Криму. В умовах денікінського режиму в Ялті діяла Крайова українська рада на чолі з Павлом Горянським. За домовленістю з дипломатичною місією УНР на Кавказі Мала Рада Крайової української ради намагалася виконувати роль українського консульства в білогвардійському Криму. Умови для політичної діяльності українців дещо покращилися з приходом до влади Петра Врангеля, який шукав порозуміння з керівництвом УНР. В листопаді 1920 р. Крим захопили більшовики. Півострів залила хвиля червоного терору.

Маніфестація Української чорноморської громади в Севастополі, 1917 р.

Підняття українського прапора на крейсері «Пам'ять Меркурія», осінь 1917 р.

УКРАЇНЬСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ СЛОБОЖАНЩИНА

Потужна хвиля національного відродження весни 1917-го охопила і прикордонну Слобожанщину. Щент зрусифікований, начебто, регіон за якихось три місяці вкрився густою мережею українських організацій. Ті виникали навіть у найвіддаленіших куточках краю — на теренах сучасної РФ. 6 травня організували «Просвіту» у Білгороді. 7 червня скликали український з'їзд у Острогозьку. 10 червня 1917 р. свою підтримку київській Центральній Раді висловили сільські збори села Латаного, що поруч з Воронежем. Рушієм національного відродження і державотворення була Харківська губерніальна українська рада — перший в історії краю представницький орган місцевих українців, обраний у квітні 1917 р. на велелюдному з'їзді. Становлення української державності на Слобожанщині зупинили у грудні 1917 р. російські більшовицькі загони. Вчинений ними переворот дозволив сформувати у Харкові альтернативний уряд УНР — маріонетковий Народний секретаріат.

Українська маніфестація в Харкові (Основа). 2 травня 1917 р. На прапорі (ліворуч) напис: «Хай живе вільна Україна»

Харків радіє: російській монархії — кінець! Березень 1917 р.

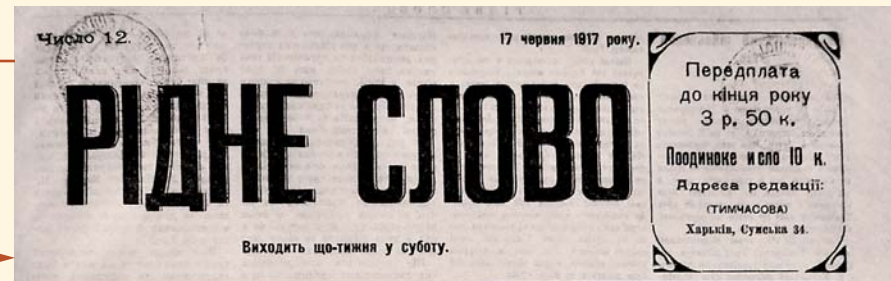
«Велика аудиторія Університету, в котрій відбувався З'їзд, була переповнена учасниками його, прибувши до всіх кутків Слобожанщини, які представники різних українських організацій. Тут були представники: від війська, Волосних і Повітових Громадських Комітетів, Земських Управ, Просвіт, Кооперативів, Учителства, Жіночої спілки, різних українських політичних партій і професійних спілок. Можна сказати, що всі верстви Українського народу Слобожанщини мали тут своїх представників... Найвеличущою хвилею була та, коли всі люди, всі, що їх було там, може, коло півтисячі — як один голос, як одна душа, почали співати «Занові»»

Харківський тижневик «Рідне слово» першій українській з'їзду Слобожанщини, що відбувся 29 квітня 1917 р.

Гнат Хоткевич — український письменник, музикант, етнограф. У 1917 р. організатор Харківської губерніальної української ради, редактор тижневика «Рідне слово», гасний міської думи від Українського демократичного блоку

1-ий Універсал Центральної Ради на першій сторінці харківського тижневика «Рідне слово»

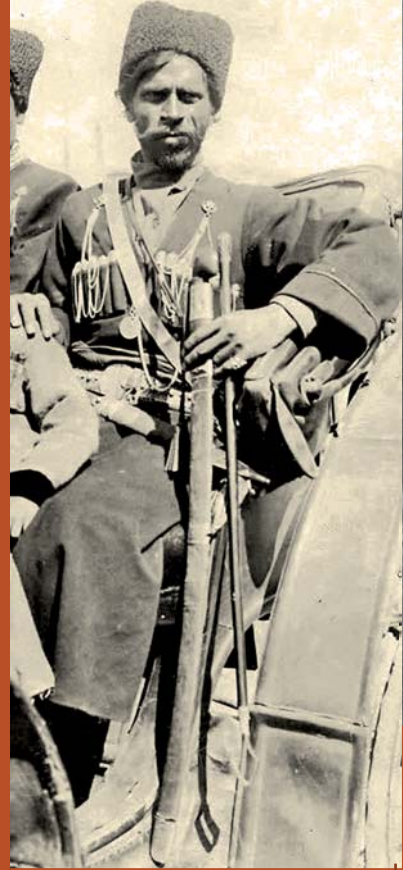

Харківський університет: 29 квітня 1917 року тут проходив Перший Український з'їзд Слобожанщини

Іван Гаращенко — купець, спонсор національного відродження у Харкові. Його коштом утримувалися перші у місті українська книгарня «Дзвін» та гімназія ім. Грінченка. Фінансував видання листівок і тижневика «Рідне слово»

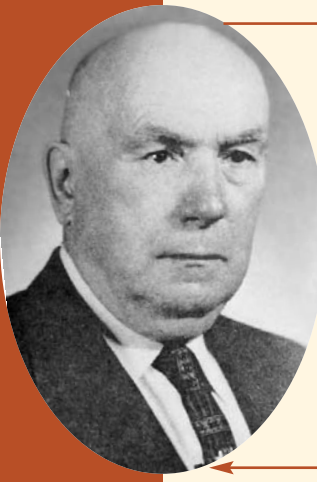
Друкований орган Ради Слобідської України. У січні 1918 р. «Нова Громада» стала першою газетою, яку закрили більшовики після захоплення влади

Іван Кобза — у 1918 р. був отаманом Вільного козацтва Харківщини

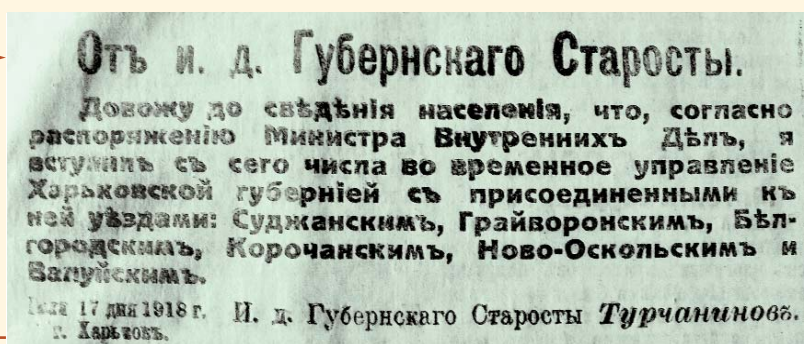

Микола Чеботарів — український військовий діяч, один організаторів української контррозвідки. У 1917 р. — голова української фракції Харківського совделу, член Харківського комітету УСДРП, командуючий військами Південного району Московського військового округу

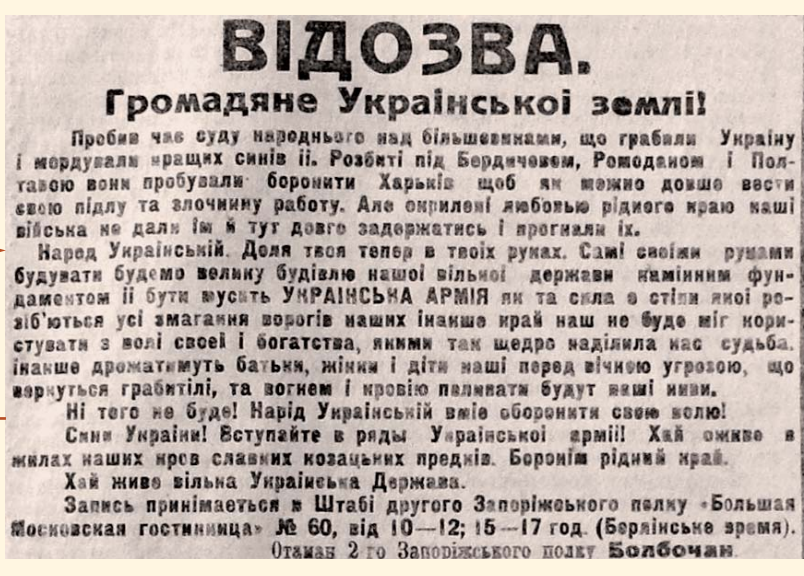

Володимир Дolenко — юрист, політичний діяч. У 1917 р. — голова організаційно-адміністративної комісії Харківської губерніальної української ради. Творець підпільної Української мужичої партії, розгромленої чехістами у 1927 р.

Оголошення від губерньського старости із окресленням меж Харківської губернії у часи Гетьманату Павла Скоропадського. 17 липня 1918 р.

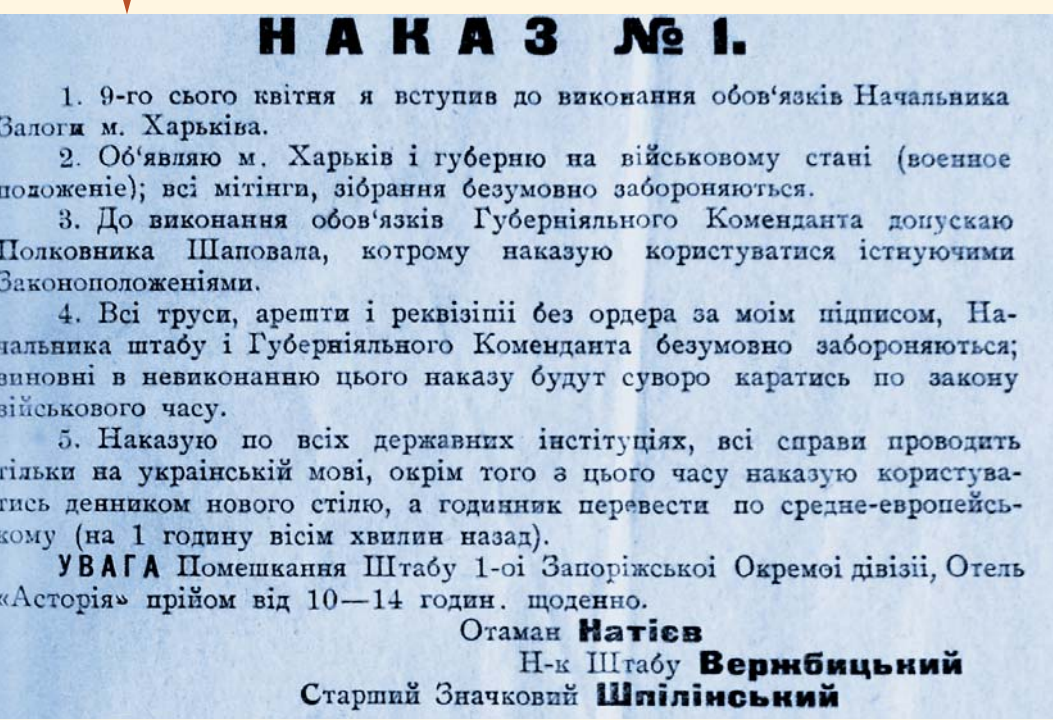

Відозва отамана Петра Болбочана до «Громадян Української землі». 9 квітня 1918 р.

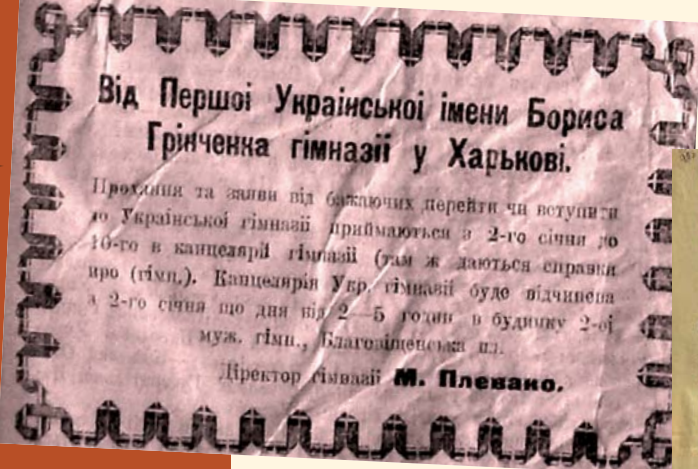
Перший, після визволення Харкова від більшовиків наказ по Харківській залозі. 9 квітня 1918 р.

Газетне оголошення про збори української громади в Воронежі (тепер — РФ). Травень 1917 р.

Гайдамацький кіш Слобідської України. У центрі — Симон Петлюра та майбутній учасник визволення Донбасу сотник Євген Ляхович (в жупані). Київ, березень 1918 р.

Газетне повідомлення про перший набір до першої української гімназії у Харкові. Січень 1918 р.

Яків Довбищенко — український журналіст, член УСДРП. У 1917 р. — редактор «Нової Громади», органу Ради Слобідської України. У 1918 р. арештовувався радвладою, у 1919 р. — денікінською контррозвідкою. У 1937 р. засуджений до десяти років таборів

Однак вже в квітні-травні 1918 р. українські війська за підтримки німецьких союзників звільнили Слобожанщину в її історичних межах. В часи гетьманату Павла Скоропадського українсько-російський кордон проходив за Білгородом і Валуйками. В ніч на 18 листопада 1918 р. отаман Петро Болбочан із невеликим загonom козаків здійснив у Харкові безкровний антигетьманський переворот. Але влада Директорії УНР втриматися на Слобожанщині не змогла: з півночі виступила «Советская Украинская армия» Антонова-Овсієнка, створена російським Раднаркомом і керована з Москви. В умовах дезорганізації тилу більшовицьким підпіллям та фактичної зради німецьких союзників, цей наступ став для українців фатальним. 3 січня 1919 р., після запеклих кількадевних боїв в районі Деркачі — Козача Лопань, війська Директорії УНР залишили Харків.

Останнім потужним акордом Української революції на Слобожанщині стало антирадянське повстання у Валківському повіті (квітень-травень 1920 р.). Від інших селянських заворушень воно вирізнялося не лише масштабністю, а й чіткою політичною програмою. Ультиматум, надісланим повстанцями харківському Раднаркому, вимагав «повної незалежності України від Москви».

УКРАЇНЬСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ ХЕРСОНЩИНА

Українська революція в Одесі розпочалася з заснування Одеського українського керівного комітету — громадської організації, що згуртувала українців в Одесі. Його головою був правник Сергій Шелухин. Комітет видавав відомі українською мовою, заснував тижневик «Українське слово», організував два губернські українські з'їзди. По всьому півдню України виникають українські громадські організації та партії. Скрізь відбувались українські мітинги та демонстрації під синьо-жовтими прапорами. Від Одеси та Херсонської губернії до складу Центральної Ради були обрані Іван Луценко, Іван Романченко, Сергій Шелухин, Петро Мазуренко, Петро Микитенко, а пізніше — Павло Клепацький. Одеса та Миколаїв були значними військовими центрами. Тож тут формувались українізовані та українські добровольчі військові курені. Влітку розгорнулася стихійна українізація. Херсонське губернське земство виділило для цього значні кошти. У школах почали викладати українознавчі предмети, дозволили навчання українською мовою. Російський Тимчасовий уряд не включив Північне Причорномор'я до числа територій, на які поширюються повноваження Генерального Секретаріату Української Центральної Ради. Це викликало обурення серед українського населення краю. Врешті за ІІІ Універсалом ці землі стали частиною УНР. Губернським комісаром призначено Гордія Нянчура.

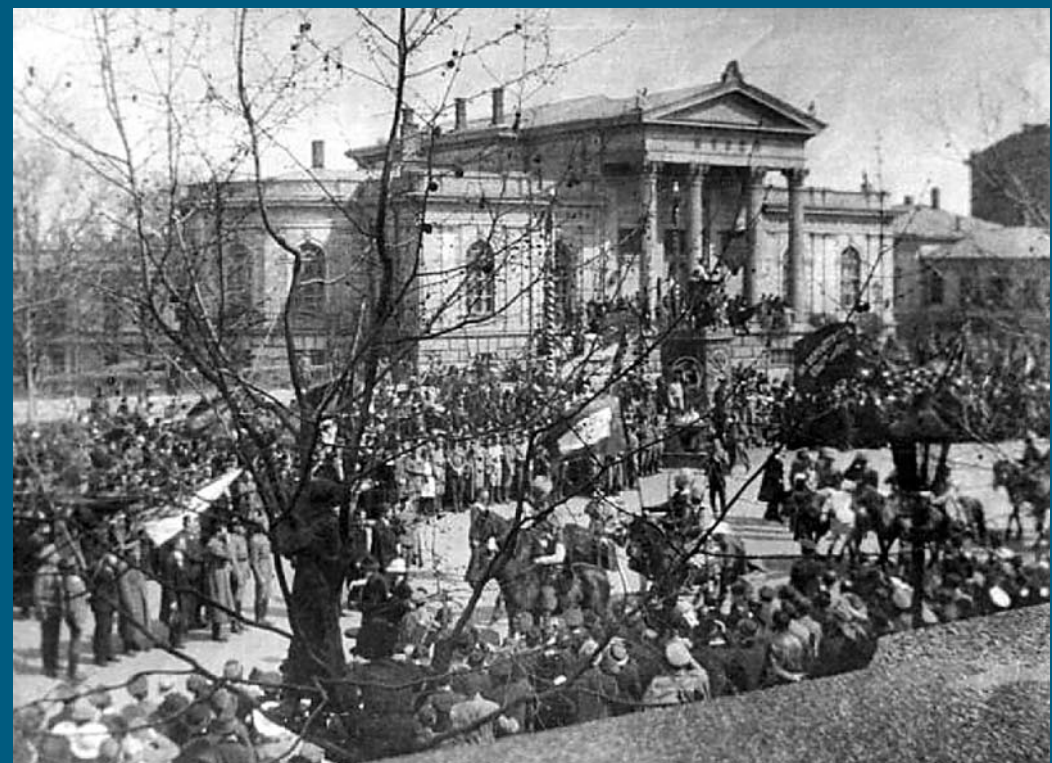
Вулична торгівля у Миколаєві. 1918 р.

Іван Луценко — голова повстанських загонів під Одесою, комісар Директорії у Херсонській губернії. Грудень 1918 р.

«В горі гордо майорять блакитно-жовті прапори. Недалеко грає музика. То воляки поспішають на свято, щоб тут, прилюдно покіється життям за кращу долю України... Сочня за собою проходить і займає своє місце. Біля пам'ятника Катерині ІІ розміщується славний 1-й Гайдамацький Курінь. Починається парад. ... А над усім ллють дивні мелодії. «Вже воскресла Україна!» «Марсельєза». Універсал читається окремо, в кожній частині. Уважно, з напруженням, ловлячи кожне слово, слухають козаки, моряки та громадяни»

Із газети «Рідний край» про військову маніфестацію в Одесі

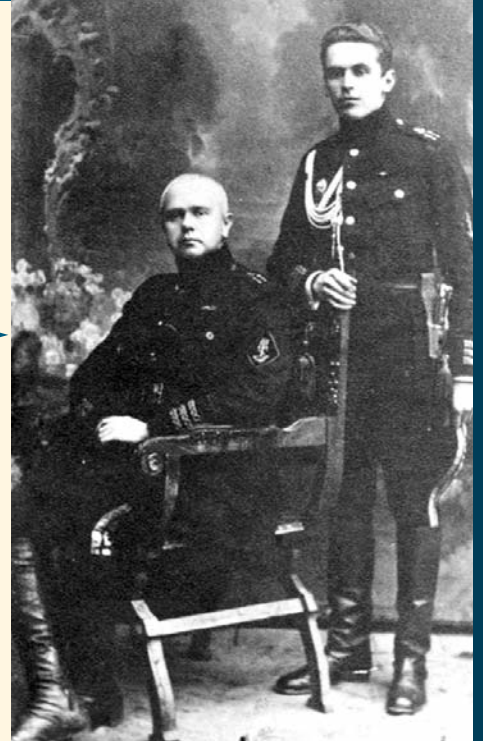

Маніфестація в Одесі. Травень 1917 р.

Михайло Омелянович-Павленко — український військовий діяч, генерал-полковник Армії УНР. Із 1916 р. — начальник ІІ Одеської школи прапорщиків, у 1917 р. — один із засновників Одеської військової громади

Морський міністр, старший лейтенант Михайло Білінський та його ад'ютант лейтенант Святослав Шрамченко. Обидва в одностроях української морської піхоти. 1919 р.

Петро Климович — голова Одеської міської української ради. 1918 р.

Комісар міста Сергій Юрицин та отаман Григор'єв зі своїм штабом у Миколаєві. 1919 р.

Колишні політичні в'язні у Херсоні. Весна 1917 р.

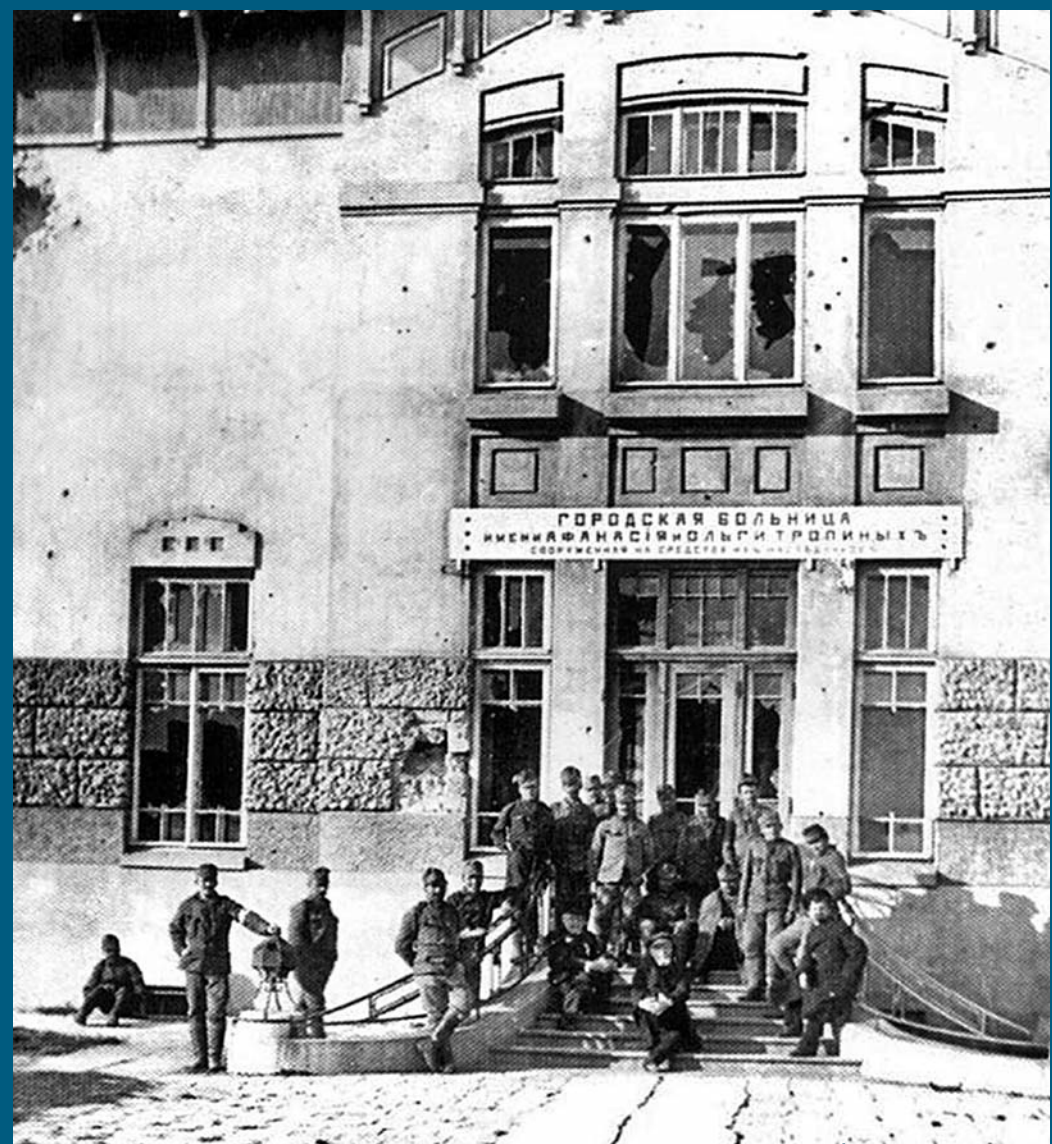
Всеволод Змієнко — український військовий діяч, генерал-хорунжий Армії УНР, родом з Одеси, у 1917 р. — один із творців Одеської гайдамацької дивізії, у 1918 р. — начальник штабу військ Херсонської губернії

Одеський пам'ятник Катерині ІІ під тканиною

На могилі Карпенка-Карого [І. Тобілевича] Херсонщина 4 квіт. 1918 м. у. б.

Австро-угорські воїни у Херсонській міській лікарні імені Опанаса та Ольги Тропіних. Квітень 1918 р.

Українські січові стрільці на могилі Івана Тобілевича. Хутір Надія

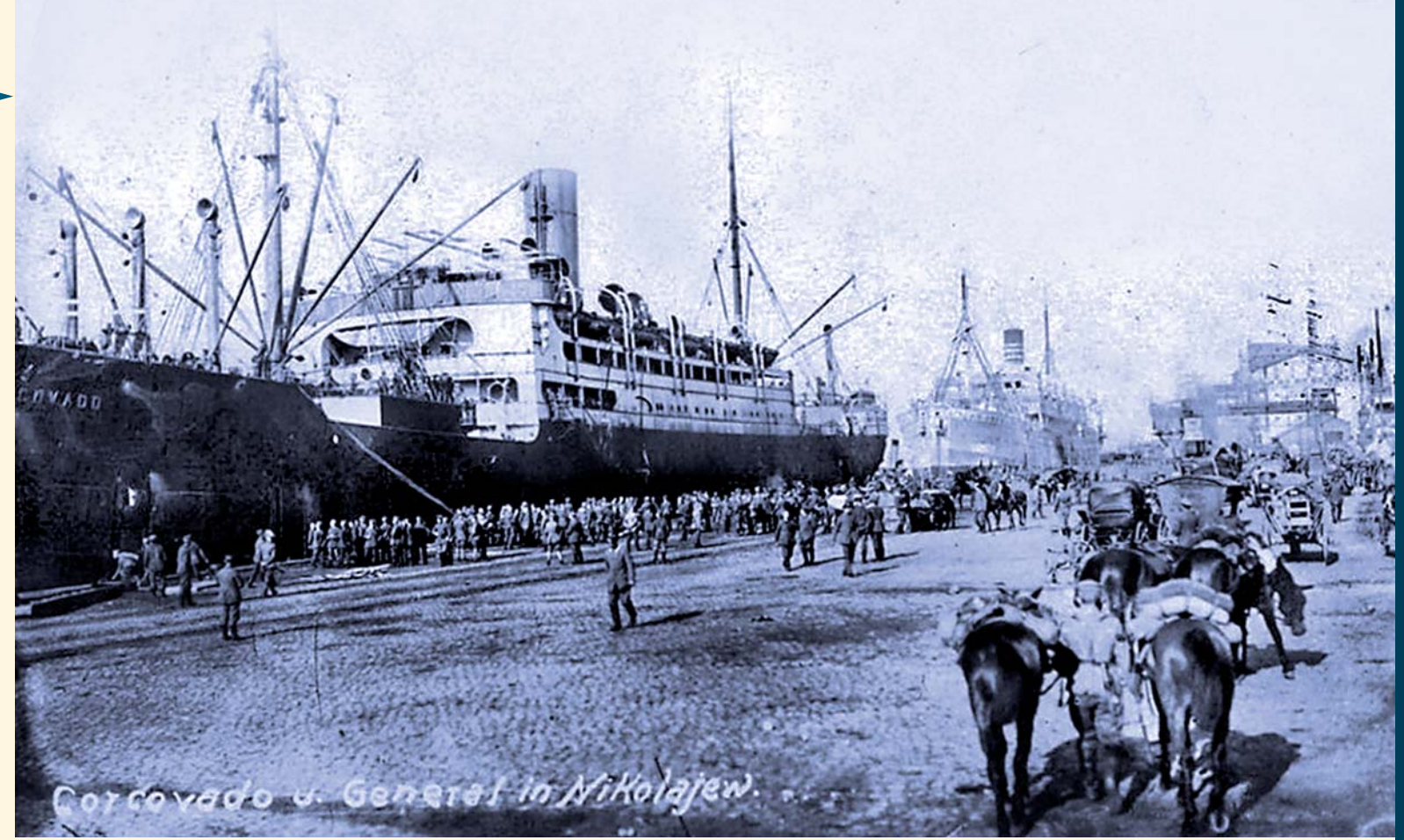

Святкові прапори на кораблях з нагоди іменин гетьмана Павла Скоропадського. 15 травня 1918 р.

Армія УНР на вулицях Миколаєва. Березень 1918 р.

Миколаївський порт у 1919 р.

Похорон загиблих учасників антибільшовицького повстання 1919 р. на Одещині

Впродовж січня-березня 1918 р. територія півдня України перебувала під більшовицькою окупацією. Більшовики вчинили надзвичайно жорстокий терор щодо місцевого населення. Регіон звільнили навесні 1918 р. підрозділи австро-угорських військ, зокрема Українські січові стрільці. Невдовзі влада УНР створила Краєвий комісаріат Херсонщини, Таврії та Катеринославщини як орган влади на цих теренах. Очолив його Сергій Коморний. За Гетьманату Павла Скоропадського керівником Херсонщини став Семен Піщевич. На початку вересня 1918 р. Одеса пережила велику техногенну катастрофу — вибухи на артилерійських складах, від яких загинули десятки мешканців, а місто отримало мільйонні руйнування.

Наприкінці 1918 року Одесу, Херсон та Миколаїв зайняли французькі війська, які прагнули забезпечити свої інтереси на фоні розпаду Російської імперії. Північніше відбувались сутички між українськими військами та прихильниками «єдиної, неділимої» Росії. Остаточно більшовикам вдалося захопити південну Україну аж у лютому 1920 р. Але ще тривалий час тут діяли повстанські отамани. А у 1921 р. регіон став одним із плацдармів Другого Зимового походу Армії УНР.

УКРАЇНЬСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ ЧЕРНІГІВЩИНА

З падінням царського режиму, 22 березня 1917 р., в Чернігові на площі перед Спаським собором відбулися святкування перемоги революції за участі близько 20 тис. осіб. Цього дня вперше над містом було піднято синьо-жовтий прапор, на одному з будинків його прикріпив Василь Елланський. А вже 31 березня в приміщенні дворянського зібрання відбулися перші українські збори: під українським прапором і з виконанням гімну «Ще не вмерла Україна».

Упродовж весни-літа 1917-го на Чернігівщині, як і по всій Україні, активно розвивається український національно-визвольний рух. На Всеукраїнському національному конгресі до складу Центральної Ради обрано представників від Чернігівщини Іллю Шрага, Миколу Рубіса та Гаврила Одинця. Чернігівський губернський український з'їзд підтримав проголошення автономії України. Із солдатів запасних частин, що перебували в місті, створений добровільний полк імені гетьмана Петра Дорошенка. Для охорони порядку на території Чернігівщини формуються загони Вільного козацтва (Чернігів, Ніжин, Новгород-Сіверський, Городня). На виборах до Чернігівської міської думи 6 серпня 1917-го більшість голосів здобули українські демократичні організації та помірковані соціалістичні сили. Чернігівська місцева влада засудила більшовицький переворот у Петрограді. Натомість 1 грудня 1917-го на Соборній площі в Чернігові відбулися урочистості з нагоди проголошення Української Народної Республіки. Присутнім зачитали текст III Універсалу Центральної Ради, відбувся молебень і парад військових підрозділів. Про приєднання до УНР заявили місцькі думи й земства північної частини губернії — Мглина, Суража, Стародуба.

Революційний мітинг на Красній площі, 1917 р. Автор фото Мойсей Шамбон

«Ми повинні боронити права, які зазначені договором Б. Хмельницького з домом Романових 250 років тому і які були порушені тими царями. Тепер тих царів нема, і наші права належать нам. Нам кажуть: ми вам автономію дамо. А ми скажемо теж: ми вам дамо, бо ми маємо право сами взяти свою автономію. Хто зараз господар в нашій хаті, на нашій землі? У нас тут порядкувати вороги українства, вони лізуть з своїми уставами в чужий монастир. Не будемо чекати, поки нам хтось дасть наше право. Нам кажуть, що не час формувати своє військо. Але ж тоді не буде вільної України. Чи потрібно нам наше військо? Про українське військо кажуть, що то є дезертери. Ні, брати мої, се борі за волю українського народу. Хіба можна назвати тих дезертерами, хто хоче йти під українським прапором на боротьбу, на смерть»

Із виступу отамана Павленка, представника Чернігівської козацької сотні, на Українському з'їзді в Чернігові (8–10 червня 1917 р.)

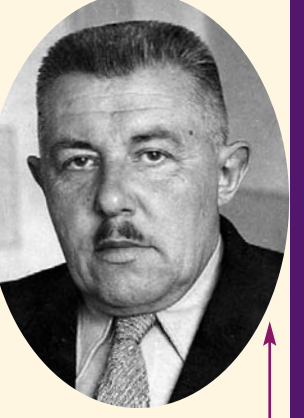
Чернігів на початку ХХ ст.

Микола Янов (1893–1977) — уродженець Глухова, підполковник Армії УНР, сотник Вільного козацтва Чернігівщини, учасник бою під Крутами

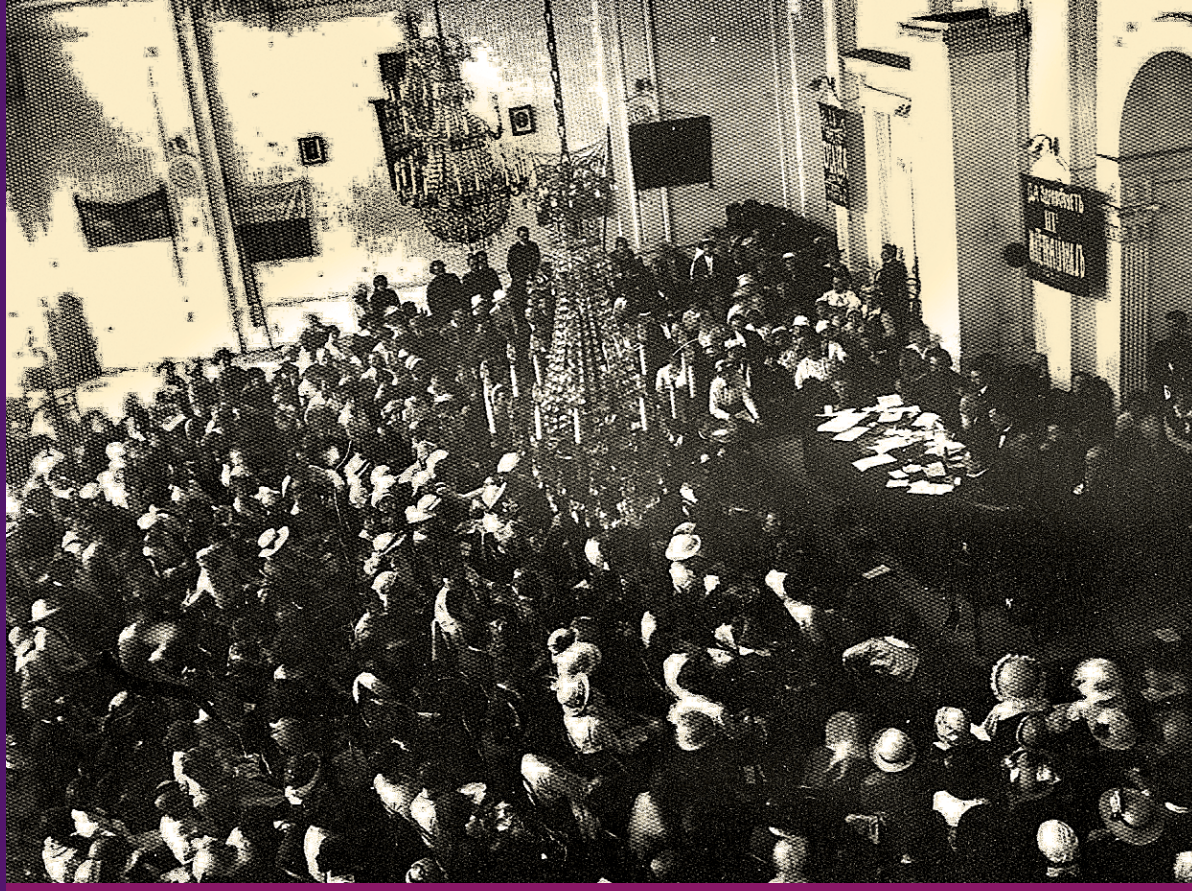
Василь Коваленко (1899–1932) — уродженець с. Карпівка Срібнянського району, хорунжий Армії УНР. Доброволець Богданівського полку, учасник бою під Крутами, у складі полку Чорних запорожців брав участь у боях проти більшовиків і денікінців, лицар Залізного хреста за Зимовий похід

Роман Бжеський (1897–1982) — державний діяч доби УНР, організатор українського війська і учасник боїв з більшовиками. Родом із Ніжина, один із організаторів українського полку імені гетьмана Петра Дорошенка в Чернігові в 1917 р.

Ілля Шрага (1847–1919) — громадський і політичний діяч, адвокат, один із творців чернігівської «Просвіти». Депутат I Державної думи Російської імперії, член Української Центральної Ради

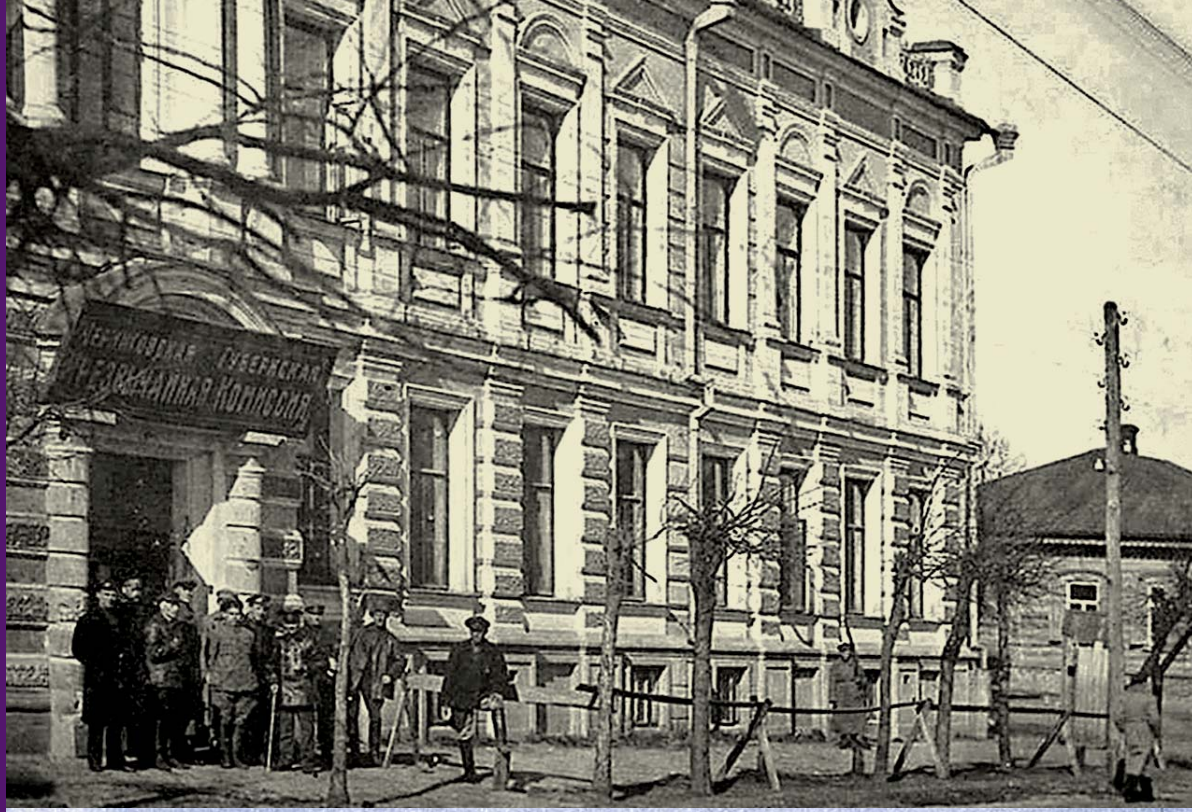

Колона біженців із західних губерній у Чернігові, 1917 р. Автор фото Мойсей Шамбон

Українські збори в будинку Чернігівського дворянського зібрання, 31 березня 1917 р. Зліва від люстри, на стіні, висить жовто-синій стяг з написом «Національна революція». Автор фото Мойсей Шамбон

Чернігівська губернська надзвичайна комісія. Розташовувалася у так званому Будинку Маркельса, де раніше перебувало казначейство. У підвалах споруди було владштовано торму та кімнати допитів. Фото 1922 р.

Загін Вільного козацтва м. Новгород-Сіверського. Квітень 1918 р.

Чернігів, Соборна площа (нині паркова зона на Валу). Початок ХХ ст.

Панцирник Гарфорд-Путілівський «Гайдамака» Першого Запорізького загону, літо-осінь 1918 р. Саме ця машина буде передана до 5-го панцирного дивізіону в Чернігові та буде захоплена під час антигетьманського повстання 13 грудня 1918 р.

Погруддя Леніна, встановлене у 1921 р. на місце знищеного погруддя імператора Олександра II, перший радянський пам'ятник у Чернігові. Фото 1921 р.

Чернігівщина опинилася в епіцентрі бойових дій першої російсько-української війни грудня 1917–квітня 1918-го. В боях під Бахмачем (25–27 січня 1918-го) і Крутами (29 січня) українські добровільні загони героїчно протистояли російським військам, завдавши втрат ворогу і зупинивши на якийсь час просування на Київ. 1 лютого 1918 р. Чернігів захопив Замоскворіцький червоногвардійський загін Михайла Порадіна (входив до складу 2-ї армії Рейнгольда Берзіна, що наступала на Ніжин і Бровари). «Червоні» запам'яталися містянам пияцтвом та грабунками (згодом місцева газета писала, що в ці дні Чернігів являв собою суцільний п'яний табір), а від кривавого терору червоногвардійців намагалися стримувати місцеві більшовики на чолі з Софією Соколовською. Через місяць, зачувши про наближення німецьких та українських військ, «червоні» в ніч на 1 березня з великим обозом награвованого майна втекли з міста.

Із приходом до влади гетьмана Павла Скоропадського уряд Української Держави очолив уродженець Седнева Федір Лизогуб. Посаду губерньського старости обійняв колишній голова Чернігівського губерньського земства Микола Савицький. Наприкінці 1918-го влада перейшла до Директорії УНР, до Чернігова прибув курінь військ Директорії. Однак 12 січня 1919 р. богунський полк Миколи Шорса, сформований більшовиками на півночі Чернігівщини, розбив українські підрозділи і захопив місто. Радянська влада похитнулася 12 жовтня 1919-го, коли Чернігів захопили денікінці. Але вже за місяць більшовики повернулися, з цього часу розпочалася радянська доба в історії регіону.

УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ ГАЛИЧИНА

До завершення Першої світової війни територія Східної Галичини входила до складу Австро-Угорщини як коронний край Галичини і Лодомерії. 16 жовтня 1918 р. імператор Австрії Карл I видав маніфест про право народів імперії на самовизначення. Користуючись цим, збори українських депутатів обох палат австрійського парламенту, галицького та буковинського крайових сеймів, утворили Українську Національну Раду, яка оголосила про створення на українських етнічних землях у складі імперії (Галичина, Буковина і Закарпаття), української держави. Про своє право на Східну Галичину заявила також Польська ліквідаційна комісія, створена в Кракові, а згодом і польський уряд у Варшаві.

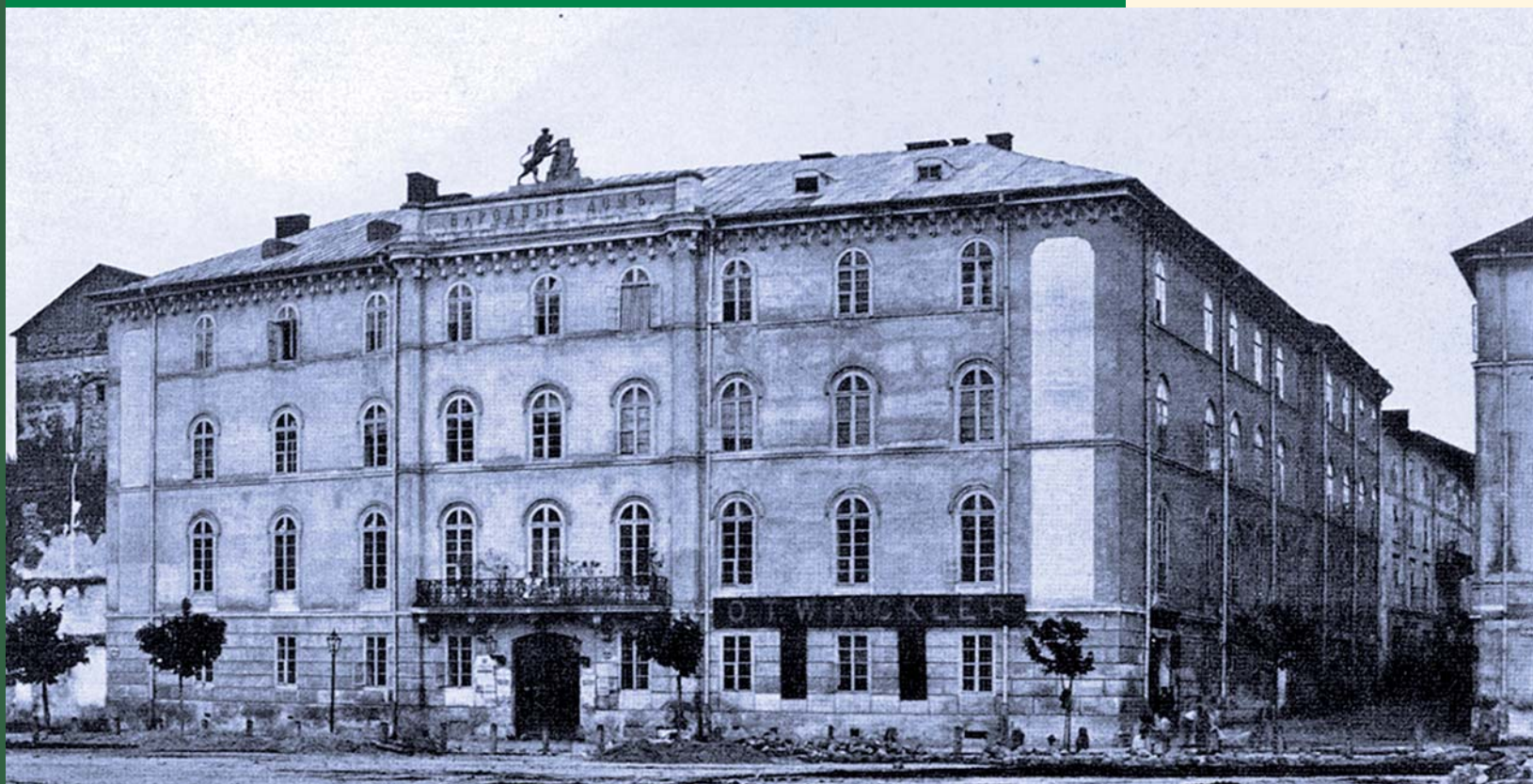
В ніч на 1 листопада 1918-го, випередивши на одну добу поляків, які теж готували повстання, стрілецькі частини на чолі з Дмитром Вітовським захоплюють найважливіші об'єкти у Львові: ратушу, намісництво, радіо, телеграф і вокзали. На світанку над львівською ратушею майорів український синьо-жовтий прапор, а порядок в місті підтримували українські патрулі. Ці події ввійшли в історію як «Листопадове повстання» або ж «Листопадний зрив». Слідом за Львовом відбувалося швидко встановлення української влади в повітах краю.

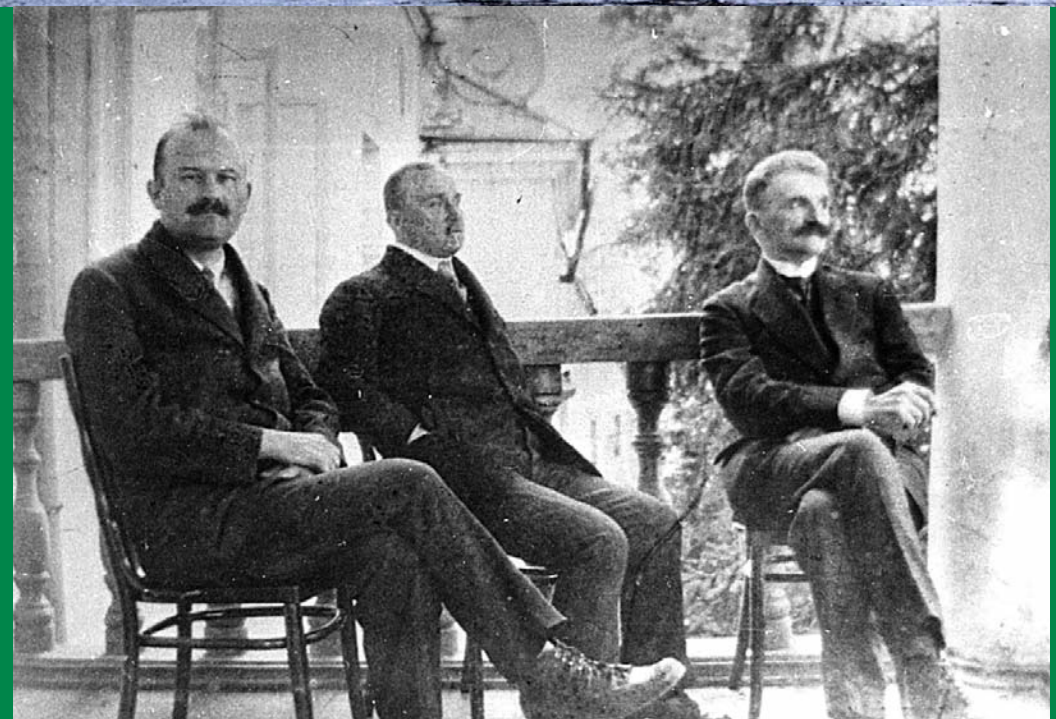
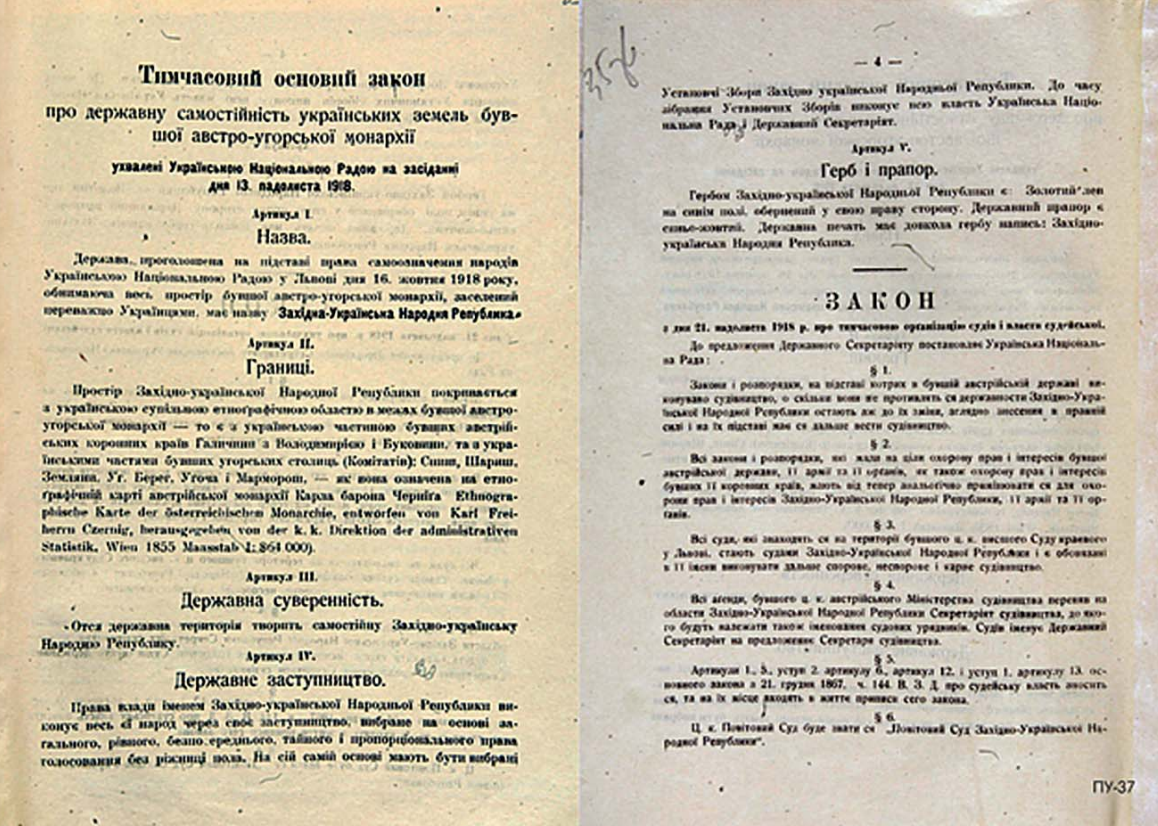
Святування об'єднання українських земель у Калуші. 8 січня 1919 р.

«Волею українського народу утворилася на українських землях старої Австро-Угорської монархії Українська Держава. Найвищою державною владою Української Держави є Українська Національна Рада. З нинішнім днем Українська Національна Рада обрала владу в столичному місті Львові і на цій території Української Держави»

Із оголошень, що поширювалися у Львові під час «Листопадового повстання»

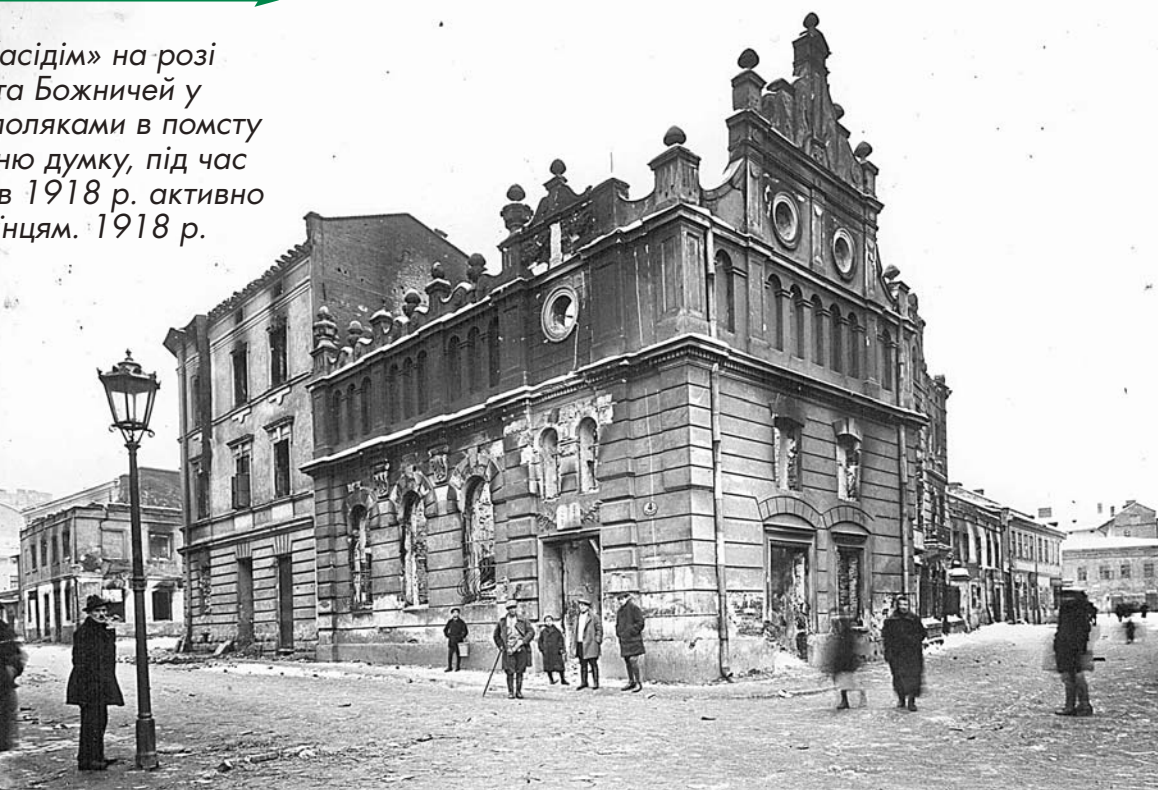

Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель колишньої Австро-Угорської монархії. 13 листопада 1918 р.

Народний дім у Львові — місце проголошення західноукраїнської держави 19 жовтня 1918 р., а також штаб-квартири Головної команди «Листопадового чину»

Синагога «Бейт Хасідім» на розі вулиць Лазенної та Божичей у Львові, спалена поляками в помсту євреям, які, на їхню думку, під час листопадних боїв 1918 р. активно допомагали українцям. 1918 р.

Президент УНР Раді Євген Петрушевич, Державний секретар закордонних справ Степан Витвицький, Державний секретар судівництва у першому уряді ЗУНР Сидір Голубович, м. Кам'янець-Подільський, серпень 1919 р.

Дмитро Вітовський — сотник легіону Українських Січових Стрільців, один із організаторів «Листопадового чину», згодом — Державний секретар військових справ ЗУНР

Будівля «Народної гостинниці» у Львові, де діяв Центральний військовий комітет, який готував українське повстання у Львові

Меморіальна дошка на честь підняття синьо-жовтого прапора над Львівською ратушею 1 листопада 1918 р.

Святування проголошення Акта злуки в Стрию. Січень 1919 р.

Архикафедральний собор Святого Юра у Львові на Святоюрській горі — головний храм Української греко-католицької церкви

Українська Національна Рада 13 листопада 1918-го затвердила «Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель бувшої австро-угорської монархії». Українська держава отримала назву Західно-Українська Народна Республіка. До моменту зібрання Установчих Зборів функції верховної влади виконували Українська Національна Рада — парламент і Державний Секретаріат — уряд, який очолював правник Кость Левицький. Гербом ЗУНР був золотий лев на синьому тлі, а державним прапором — синьо-жовтий. Територія ЗУНР мала площу 70 тис. кв. км із населенням 6 млн осіб. Вона поділялася на 40 повітів та 12 військових округів. Із перших днів влада ЗУНР активно розбудовувала державу. Були ухвалені закони про створення Української галицької армії, тимчасову адміністрацію і організацію судочинства, державну мову і громадянство. Розпочато реформи — запроваджено державну монополію на продаж основних видів промислової продукції і продуктів харчування, введено 8-годинний робочий день та інші. Започатковано зовнішньополітичну діяльність — відкрито низку посольств і дипломатичних представництв у країнах Західної Європи й Америки. Один із найбільших успіхів лідерів ЗУНР — проголошення Акта Злуки 22 січня 1919 р. та об'єднання всіх українських земель в одній державі.

Продовжити розбудову ЗУНР завадила агресія Польщі. Упродовж 1918–1919 років тривала повномасштабна польсько-українська війна. Під натиском переважаючих польських військ, підтримуваних Антантою (у т.ч. 80-тисячна Армія Галлера), в липні 1919-го галицькі війська і уряд ЗУНР змушені були перейти через Збруч у Правобережну Україну. Вже 14 березня 1923-го Рада Амбасадорів Антанти визнала Східну Галичину за Польщею. На цій території відбувається запровадження польського законодавства, формування польської цивільної адміністрації, жорсткі обмеження прав українців, зокрема у сфері культури, мови та релігії.

Делегація Західної області УНР в Кам'янці-Подільському. Вересень 1919 р.

Євген Петрушевич — очільник ЗУНР у 1918–1919 рр.

Старшини II-го корпусу Української галицької армії. Стрий, 1919 р.

УКРАЇНЬСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ БУКОВИНА

На відміну від багатьох регіонів України, куди тільки долітали відголоски Великої війни, через територію Буковини неодноразово перекочувалися її фронти, залишаючи руїни та згорілища в містах і селах краю. Під час російської окупації Буковини відбувалася ліквідація українського громадського життя, знищення українського шкільництва, преси, театру, орешти та вивезення вглиб Росії буковинських «мазепинців». Натомість австрійські військові чинники та жандармерія вели безжалюгідний терор проти справжніх чи уявних русофілів, його жертвами часто ставали українці.

Лютнева революція внесла корективи в суспільно-політичне життя Буковини. Відбуваються численні мітинги та маніфестації на честь революції. Водночас в містах і містечках краю відбуваються українські зібрання. Наймасштабнішою українською маніфестацією стала багатотисячна демонстрація українських військових в Чернівцях 1-го травня 1917-го, організована Українським військовим клубом ім. П. Полуботка. Проголошення самостійності УНР IV Універсалом Центральної Ради 22 січня 1918 р. дало новий імпульс для масових свят миру та української держави скрізь на Буковині, де це лише дозволяли обставини воєнного часу. Впродовж весняних місяців 1918-го у різних повітах краю відбуваються багатолюдні українські маніфестації: 3 березня — свято миру та української державності в Погорилівці Заставнівського повіту, 14 квітня — українська маніфестація у Вишніці, 1 травня — українська маніфестація в Чернівцях, 7 травня — свято Воскресіння України в селі Чорнавка Чернівецького повіту, 8 червня — віче з вимогою приєднання Буковини до України.

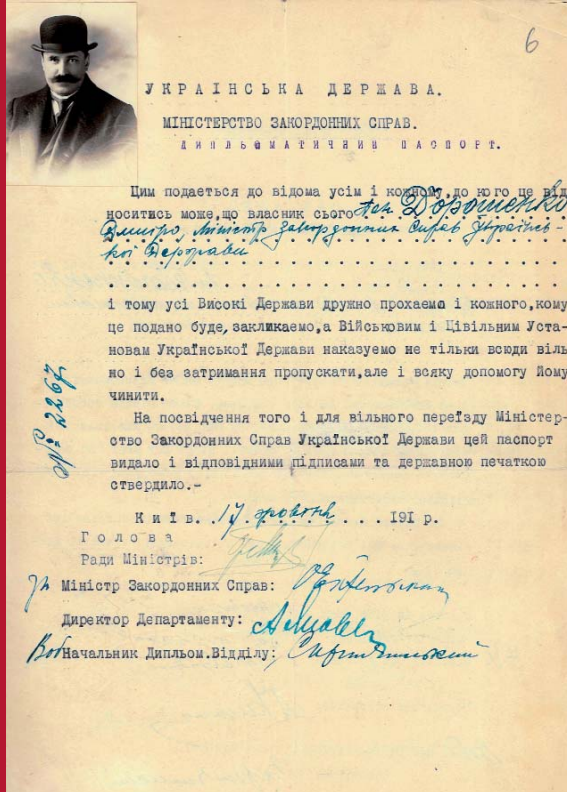
Демонстрація українських військових в Чернівцях. 1-го травня 1917 р.

Василь Совачів — керівник Українського Військового Клубу імені гетьмана Полуботка в Чернівцях

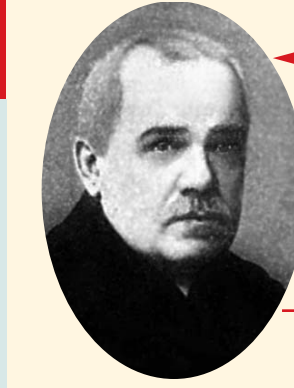
«Віче відбулося в трьох найбільших селях — в Народньому Домі, в Музичному Товаристві і в Робітничому Домі, де йшли палкі промови. На останок із стійким силою грінуло гасло народу: «Хочемо до України», хоч після львівської ухвали йшло поки що про автономію для австро-угорської України. З пісню на устах рушили вівчаків з усіх трьох збірних точок, і, злучившись разом у величавий похід, перейшли голови вулиці й Ринку аж до площі перед новим театром, яку заповнив наряд битком. З пісню «Бже воскресла Україна» розійшлися вівчаків на всі сторони міста, прямиючи домів в настрю, якого досі ніхто з нас не зазнав, що от-от буде своя хата, а в ній своя правда і сила і воля»

Із спогадів Омеляна Поповича про Буковинське Віче 3 листопада 1918 р.

Дипломатичний паспорт міністра закордонних справ Української Держави Дмитра Дорошенка, за часів Центральної Ради — комісар Галичини і Буковини з правами генерал-губернатора

Гарнізонний арешт в Чернівцях, так звана «санаторія» — місце ув'язнення без суду і слідства сотень українських діячів у 1919 р.

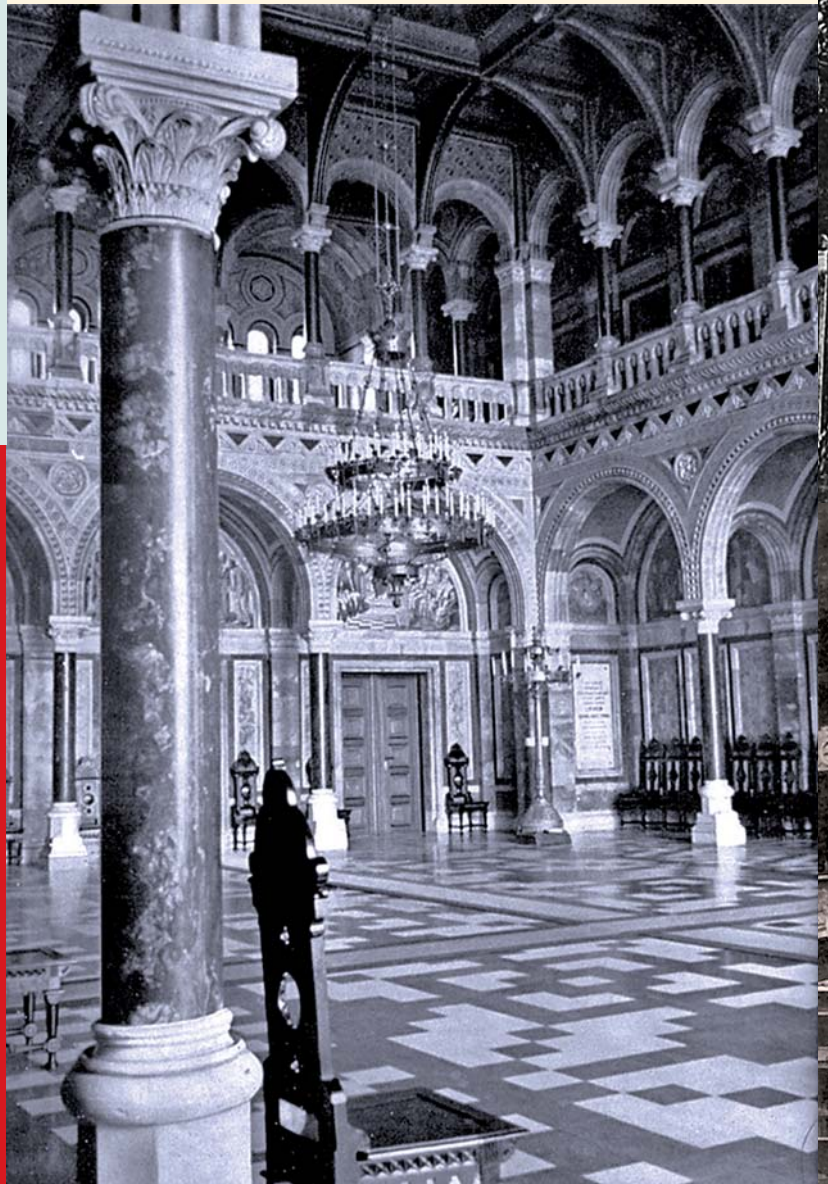
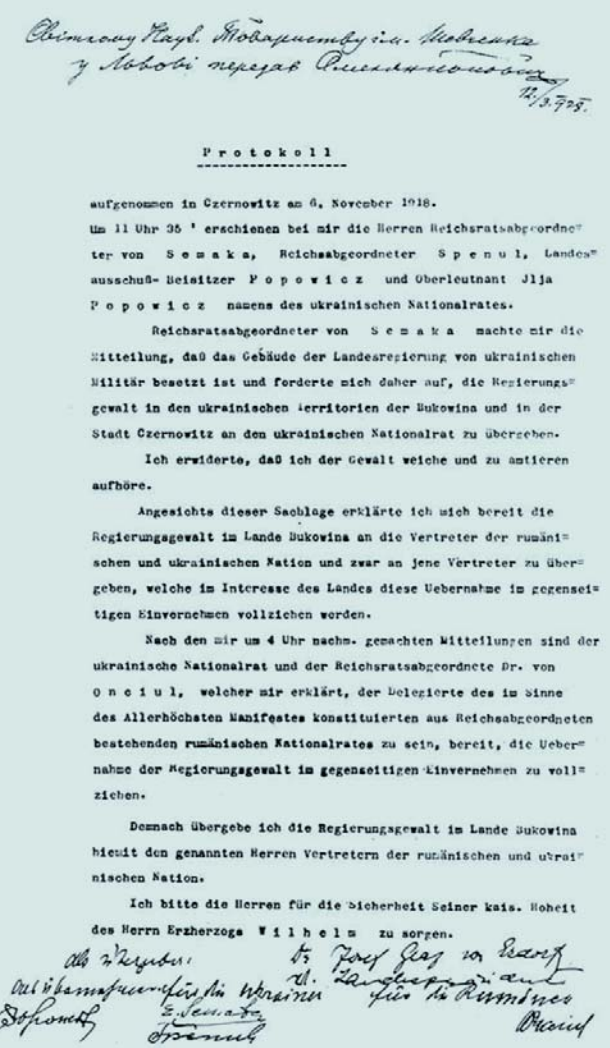
Омелян Попович, голова Буковинської делегації Української Національної Ради, президент української частини Буковини

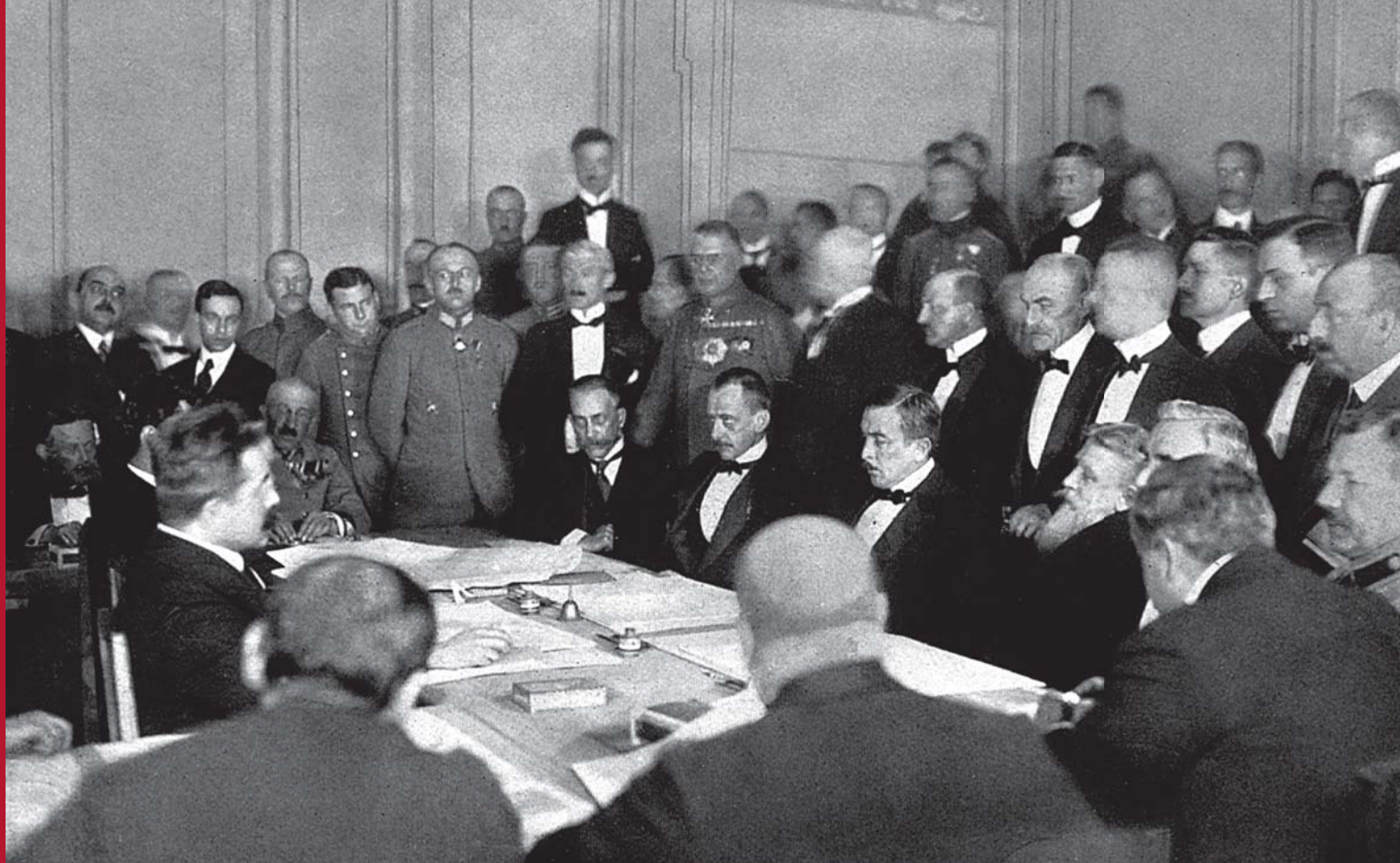
Будинок на вулиці Українській в Чернівцях (так зв. Будинок Бальтинестра), в якому мешкав Дмитро Дорошенко

Протокол передачі влади над Буковиною від австрійського президента краю Й. Ецдорфа представникам Української та Румунської Національних Рад. 6 листопада 1918 р.

Організатор Свята Української Державності у Вишніці 17 лютого 1918 р. Юрій Гордейчук (стоїть в центрі)

Руїни залізничного вокзалу в Чернівцях

Синодальна зала митрополичої резиденції в Чернівцях — місце проведення віча 8 червня 1917 р. з вимогою приєднання Буковини до України

Будинок крайового сейму Буковини, в якому після окупації краю військами королівства Румунії відбувалися засідання Румунської Національної Ради

Нова активізація буковинського питання відбулася восени 1918 р., в момент очікуваного виходу Австро-Угорщини із війни та пов'язаних із цим внутрішніх перетворень Габсбурзької держави. 14 жовтня в Чернівцях були скликані Народні збори румунів Буковини, на яких створили Національну раду і Виконавчий комітет. А вже 3 листопада Велике народне віче буковинських українців ухвалило рішення про приєднання української частини Герцогства до ЗУНР. 6 листопада останній австрійський президент Буковини граф Йозеф Ецдорф передав владу представникам двох національних рухів. За взаємною згодою румунську частину герцогства очолив депутат австрійського парламенту Аурел Ончул, а українську — представник УНРади ЗУНР Омелян Попович. Розподіл Буковини не входив в плани румунської Національної ради. Її делегати закликали до краю армію Румунії. В першій половині листопада королівські війська захопили Чернівці та встановили контроль над усім герцогством. Загальний з'їзд Буковини, проігнорований більшістю українських представників, одностайно ухвалив декларацію про об'єднання із Румунією. Аурел Ончула, який протестував проти окупації співвітчизниками української частини Буковини, румунські війська інтернували і відправили до Ясс. Згідно з ухвалою Паризької мирної конференції, а також за Севрським договором, більша частина Північної Буковини входила до складу Румунії.

Незважаючи на це, повноважні представники від Буковини взяли активну участь в підготовці та ухваленні конституційно-правових актів про об'єднання УНР і ЗУНР в одній українській державі. 4 травня 1919-го учасники багатотисячного віча в Коломиї (біля 10 тис. осіб), у т.ч. делегати зі всього Покуття, наголошували на єдності Буковини та Закарпаття з Великою Україною.

Підписання Брестського мирного договору між УНР і країнами Четвертого союзу. Крайній ліворуч стоїть Микола Василюк. 9 лютого 1918 р.

Готель «Готліб» у Чернівцях, в якому в червні 1919 р. румунська влада утримувала заарештованого в с. Жаб'є Вільгельма Габсбурга

Мирон Кордуба, професор української гімназії, організатор свята Української Державності в Чернівцях

Останній випуск приватної української жіночої учительської семінарії товариства «Українська Школа» в Чернівцях. 3 липня 1919 р.

УКРАЇНЬСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ ЗАКАРПАТТЯ

Революційні події кінця жовтня 1918 р. і повалення монархії Габсбургів викликали значне піднесення серед населення Закарпаття, що перебувало у складі Угорщини. На території краю постали нові представницькі органи — народні ради, які були неоднорідні за своїм характером, складом і політичною орієнтацією. Одні з них орієнтувалися на Україну, другі прагнули залишити край у складі Угорщини, а треті — приєднати Закарпаття до складу новоутвореної Чехословаччини.

Найбільш динамічно розвивалися події у східному кутку краю — на закарпатській Гуцульщині. У селищі Ясіня 8 листопада 1918 р. на багатотисячному віче було ухвалено резолюцію про об'єднання з Україною. Водночас було створено Українську Національну Раду у складі 42-х осіб (38 українців, 2 німців і 2 євреїв) на чолі з Степаном Ключураком, яка сформувала власні органи самоуправління та вступила у контакти з урядом ЗУНР у Станіславові, закликавши його війська зайняти територію краю. Про свою проукраїнську орієнтацію та бажання приєднатися до України заявили також Любовняцька, Свалявська, Хустська та Марамороська народні ради. Виходження Закарпаття до складу ЗУНР було передбачено багатьма правовими документами цієї республіки. Однак уряд останньої не хотів псувати відносин з Угорщиною, Чехословаччиною та Румунією, які претендували на контроль над регіоном. Відтак, керівництво ЗУНР вирішило надати неофіційну допомогу закарпатським русинам-українцям.

ЯСІНЯ. ГЛАВНІ ВІЛИЦЯ
ЯСІНЯ. ГОЛОВНА УЛИЦЯ

Центральна вулиця селища Ясіня, початок ХХ ст.

ВІСТНИК Державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки.

1. Вивук. Вийданий 31. січня 1919. Річник 1919.

Зміст: (с. 1-7) 1. Ухвала У. Н. Р. про лозу Західно-Української Республіки в Українську Народну Республіку. — 2. Закон про спосіб прийняття законів і розпорядків. — 3. Закон про виборчий статут У. Н. Р. — 4. Закон про Виді У. Н. Р. — 5. Закон про незалежність членів У. Н. Р. — 6. Розпорядок в справі Ключурака членів цієї республіки до німецької служби. — 7. Накази в справі несплати одностороннього наданням дозволу членам української і буковинської держави, української і французької держави, німецької і французької держави, австрійської, польської і сербської поштою та робітничим підприємствам.

1. Ухвала
Української Національної Ради з дня 3. січня 1919 р. про лозу Західно-Української Народної Республіки в Українську Народну Республіку.
Українська Національна Рада постановила:
Українська Національна Рада, виконуючи право самоозначення Українського Народу, проголосила торжественне віднесення з вищим думом Західно-Української Народної Республіки в Українську Народну Республіку в шир, одностороннім суверенним Народу Республіку.
Зобов'язуючи до найкоротшого перепису статуту України, Українська Національна Рада затверджує попередній договір про лозу, заключений між Західно-Українською Народною Республікою і Українською Народною Республікою з дня 1. грудня 1918 р. у Хустській, та поручає Державному Секретариатові негайно розпочати перего-

вори в київських правительством для сфінансованих договорів про лозу.
До часу, коли вступити на установчі збори української Республіки, законодавчу владу на території сфінансованої Західно-Української Народної Республіки виконує Українська Національна Рада.
До цього часу часу швидко і відповідно адміністрація, на якій території владу державної Секретариат, установлений Українською Національною Радою, як її виконавчий орган.
За Виді Української Національної Ради:
Др. Губернський, к. к. Др. Керманський, к. к.

2. Закон
з дня 4. січня 1919 р. про спосіб оповіщення законів і розпорядків.
Українська Національна Рада постановила:

«Коли оба делегати Мармарошу появилися на салі, всі члени Української Національної Ради піднялися з місць: мармарошанам зготовлено бурливу овацію. Їх проведено середньою салі до естради, а салія і галерія гремліли оплесками та окликами (...) Коли делегати вийшли на естраду, овація досягла вершка. Це була знову маніфестація української єдності та соборності. Президент Петрушевич привітав делегатів кількома словами, висказуючи надію, що так як Галичина об'єднується з Придніпрянщиною, так і Закарпаття ввійде в одну, соборну українську державу. Френетичні оплески й оклики покрили ці слова». Із споглядів державного секретаря закордонних справ ЗУНР Лонгіна Цегельського про прибуття делегатів від Угорської Русі

На засіданні Української Національної Ради у Станіславові 3 січня 1919 р.

STANISLAWÓW.
Hotel i Kawiarnia.

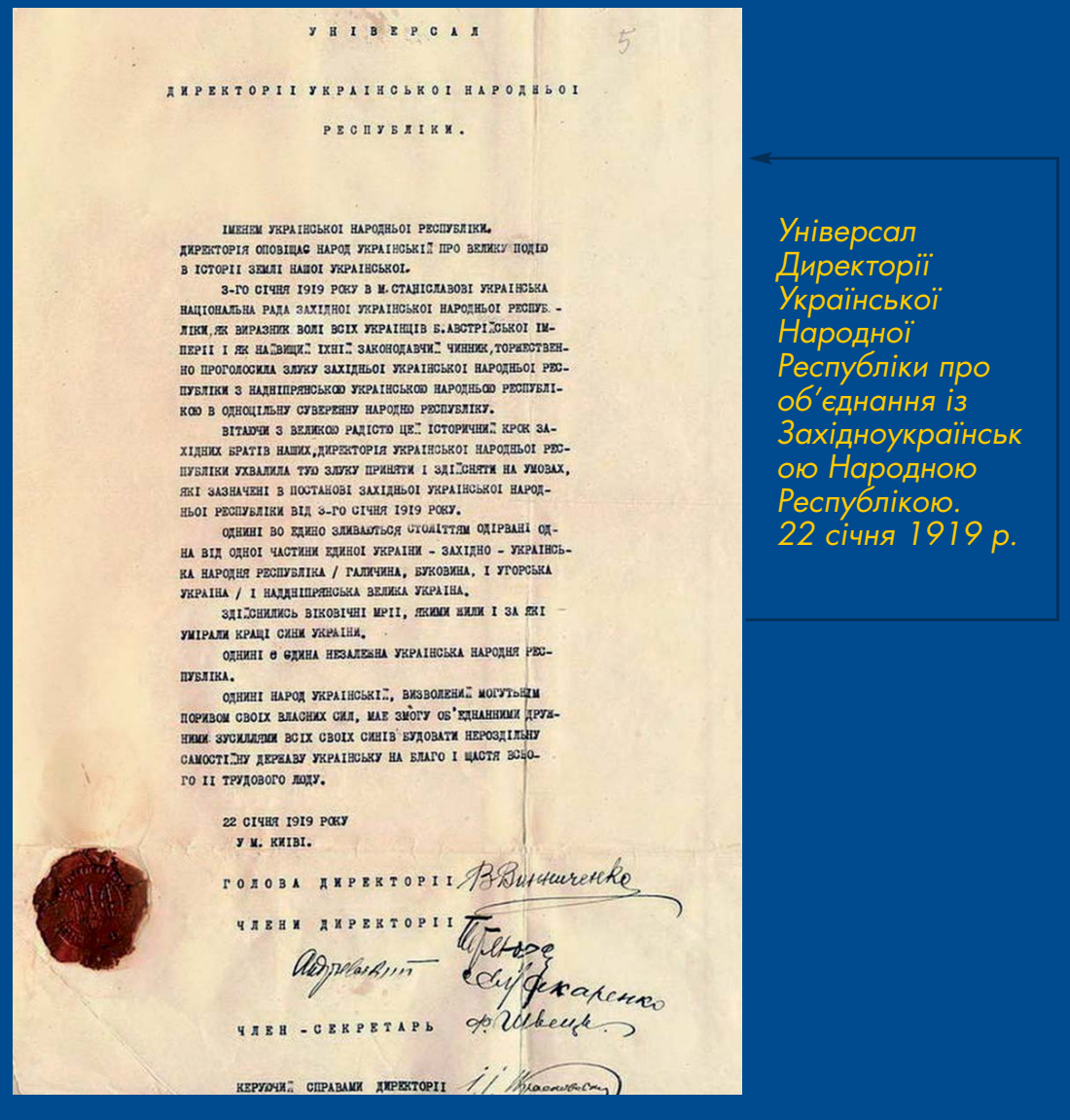
Готель «Австрія» у Станіславові (нині Івано-Франківськ), де в січні 1919 р. відбувалися засідання Української Національної Ради

Ухвала
Української
Національної
Ради про
об'єднання УНР
і ЗУНР 3 січня
1919 р.

Фрагмент рішення Всенародних зборів угорських русинів про об'єднання Закарпаття з Великою Україною. 21 січня 1919 р.

Вояки групи Української Галицької Армії, учасники походу на Мараморш-Сигіт 12-17 січня 1919 р.

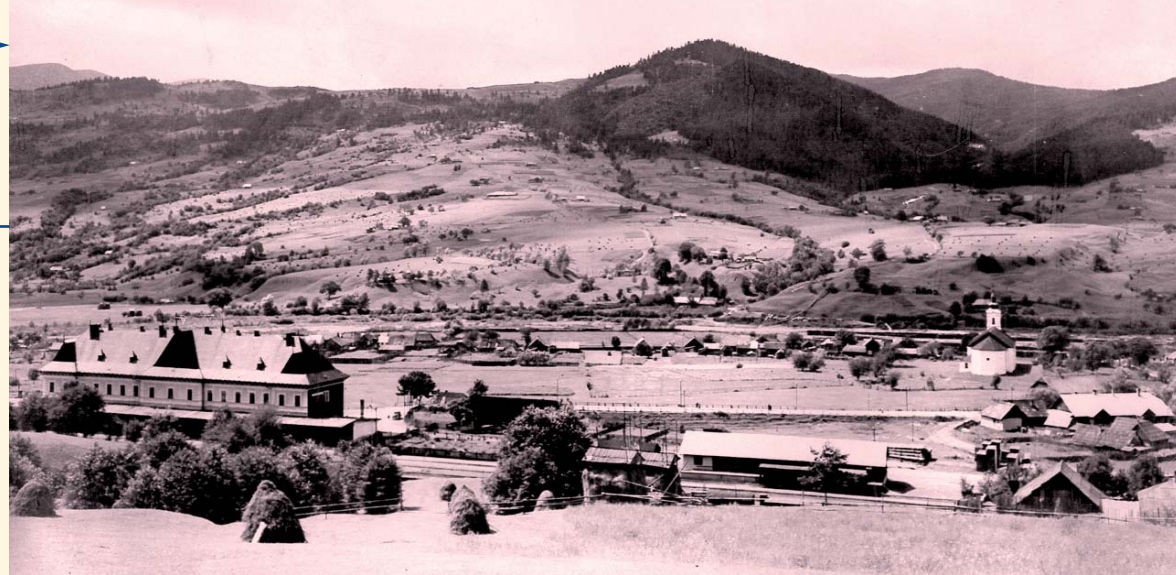

Універсал
Директорії
Української
Народної
Республіки про
об'єднання із
Західноукраїнською
Народною
Республікою.
22 січня 1919 р.

Залізнична станція
в с. Ясіня на акції
8 січня 1919 р.
гуцульські добровольці
на чолі з Степаном
Ключураком роззброїли
угорську залозу

Селище Ясіня, у січні 1918—червні 1919 рр. — столиця Гуцульської республіки. Фото початку ХХ ст.

Гуцульська Народна Рада — законодавчий орган Гуцульської республіки

Степан Ключурак — президент Гуцульської республіки із донькою Ольгою

З'їзд трьох рад в Ужгороді. 8 травня 1919 р.

7-12 січня 1919 р. окружні військові команди Галицької армії у Коломиї, Стрию та Самборі отримали накази відправити бойові групи у напрямку Ужгорода, Мукачєва та Ясіня із завданням взяти під контроль головні лінії комунікації та допомогти місцевому населенню встановити українську владу. На Різдва, в ніч з 7 на 8 січня 1919 року, при допомозі добровольців із Галичини закарпатські гуцули роззброїли угорський батальйон у Ясіні та проголосили утворення Гуцульської республіки. Остання затвердила українські державні символи (мову, герб та гімн), запровадила в обіг українську гривню і неформально вважалася складовою частиною ЗУНР, приєднання до якої відкладалося на майбутнє з огляду на несприятливі міжнародні обставини. Під впливом подій у Ясіні населення сусідніх сіл у північно-східній частині Закарпаття створювало власні місцеві ради, позбавляючи влади угорських ставленників. До війська Гуцульської Республіки почали масово вступати добровольці. 12-17 січня 1919 р. українські війська (до 1,1 тис.) здійснили успішний похід на Мараморш Сигіт, зайнявши практично всю східну частину краю, однак зазнали поразки від румунської армії поблизу Сигітської Комори.

Дмитро Вітовський — командувач Українською Галицькою Армією, державний секретар військових справ ЗУНР. На початку 1919 р. організатор походів УГА на Закарпаття

Карта Закарпаття та Гуцульської республіки 1918-1919 рр.

Гуцульські добровольці, учасники походу на Мараморш-Сигіт 12-17 січня 1919 р.

Дві інші групи УГА, відправленні на Ужгород та Мукачєво, теж не мали особливого успіху. За цих умов, 21 січня 1919 р. у Хусті на Всенародному з'їзді угорських русинів-українців 420 делегатів обраних від 175 населених пунктів Закарпаття ухвалили рішення про приєднання краю до складу соборної України. 22 січня 1919 р. на Софійській площі у Києві було урочисто проголошено Акт Злуки УНР та ЗУНР, в якому було зафіксовано виходження Угорської України до складу об'єднаної УНР.

Однак наявних військових засобів для реалізації цієї мети уряд соборної України на той час не мав. До кінця квітня 1919 р. східну частину Закарпаття до Берегового окупувала румунська війська, центральна з Мукачєвом перебувала під контролем угорців, а західну разом з Ужанською долиною зайняли чехословацькі війська. Останній анклав української політичної присутності у краї — Гуцульська республіка — проіснувала до 11 червня 1919 року, коли її територію за мандатом Антанти зайняли румунські війська. З огляду на ілюзорність українського вибору, 8 травня 1919 р. на спільному засіданні кількох найбільших народних рад в Ужгороді було ухвалено рішення про виходження Закарпаття до складу новоутвореної Чехословацької республіки на правах автономії.

УКРАЇНЬКА РЕВОЛЮЦІЯ ЕТНІЧНІ ЗЕМЛІ

Географічно Українська революція 1917–1921 рр. розгорнулася на теренах північно-східних губерній Російської імперії — Волинської, Подільської, Київської, Чернігівської, Полтавської, Харківської, Херсонської, Катеринославської, Таврійської, а також Галичини, Закарпаття та Буковини у складі Австро-Угорщини. Ці землі стали осердям революції, втім українські громади поза цими межами — у Москві, Петрограді, Відні, інших більших чи менших населених пунктах, де проживала хоча б невелика кількість політично активних українців — перебували в ідеологічному полі тяжіння української революції та нерідко ставали її дієвою силою. Не була винятком і українська діаспора у США, Канаді та інших державах.

Так, північноамериканські українці організували збір коштів для Української Центральної Ради та переслали їх до Києва Михайлові Грушевському. У щоденній північноамериканській україномовній газеті «Свобода» регулярно публікувалася інформація про події в Україні. Було проведено декілька «Днів України» із залученням американських політиків.

Петроградські українці були серед перших, хто зорганізувався і знайшов шлях до кабінету голови російського Тимчасового уряду князя Георгія Львова з автономістськими вимогами. Зрештою, в усіх губерніях Російської імперії, у військових формуваннях (округах, фронтах, флотах) почали діяти українські організації. У Відні українців об'єднував Союз визволення України. Утім, усі були заангажовані в українські справи, в ідею відродження України та її незалежності.

Українці на демонстрації у Хабаровську 1 травня 1917 р.

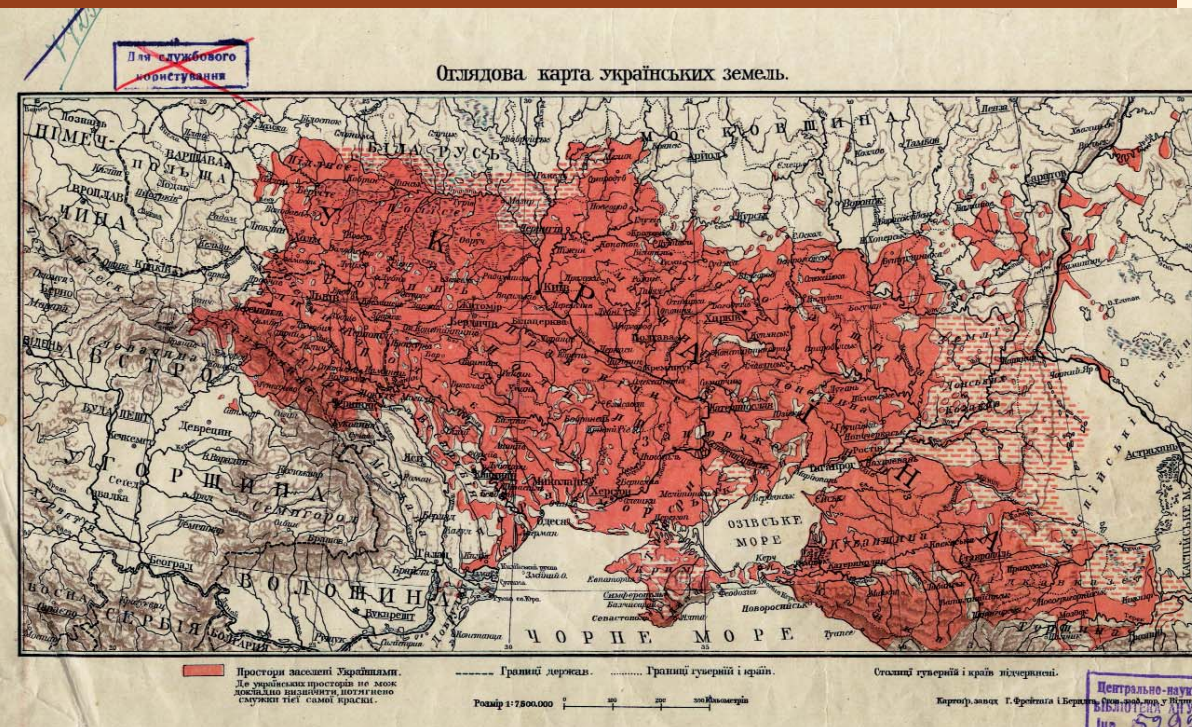

Українська маніфестація в Петрограді 25 червня 1917 р.

Оголошення про українську маніфестацію в Петрограді. Березень 1917 р.

«На Кубань гетьманський уряд дивився як на частину української землі, яка раніше чи пізніше має бути прилученою до України, або як автономний край, або хоча б на федеративних основах... Покійний Рябовіл відповів, що Кубань хоче жити в цілковитому єднанні з Україною... Настрої кубанських діячів-українців цілком відповідали нашим планам. На Кубані велася агітація за приєднання до України, і наше міністерство закордонних справ піддержувало цю агітацію морально і матеріально»

Дмитро Дорошенко «Міє споминок про недавнє минуле»

«Оглядова карта українських земель» Степана Рудницького. 1917 р.

Делегати III Українського Далекосхідного з'їзду. Хабаровськ, 7–12 квітня 1918 р.

Учасники II сесії Української Далекосхідної Крайової Ради. Владивосток. 27–31 травня 1919 р.

Українська демонстрація в Петрограді 25 березня 1917 р. Учасники несуть синьо-жовтий транспарант з написом «Хай живе вільна Україна»

Юрій Глушко-Мова, один із керівників українського руху на Далекому Сході Росії

Микола Рябовіл — українець, голова Кубанської Законодавчої Ради

Сторінка журналу «Око» з фотографіями Белгорода, який позначений як українське місто. 1918 р.

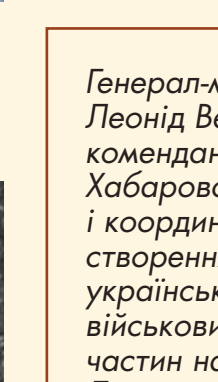

Ст. Кірило. Білгород, місто українців на Дону

Степан Ерастов — один із керівників українського руху на Кубані

Козаки куреня імені Гетьмана Петра Сагайдачного. Сибір, 1917 р.

Генерал-майор Леонід Веріго, командант Хабаровська і координатор створення українських військових частин на Далекому Сході в складі армії Колчака

Українська демонстрація у Владивостоці

Впродовж 1917 р. в усій колишній російській імператорській армії відбувалась стихійна українізація. Скрізь формувались українські полки, курені, сотні. Невдовзі вони вирушали на захист України. Активними були українські громади на українських етнічних землях — Кубані, Дону, Східному Причорномор'ї, Курщині, Вороніжчині, Поліссі, у Бесарабії і т.д. Там були організовані українські ради, відбувались українські губернські з'їзди, діяли партії та товариства. На виборах до місцевих органів влади та Всеросійських установчих зборів українці висували своїх кандидатів та здобували мандати. На сільських сходах місцеві мешканці ухвалювали рішення про приєднання до Української Народної Республіки.

Аналогічні процеси відбувались у місцях компактного проживання українців-переселенців — на Далекому Сході, у Сибіру, Центральній Азії, на Південному Кавказі, у Балтійському регіоні, у Москві та Петрограді. У Владивостокі, Ташкенті, Баку, Тифлісі українці відкривали школи та видавали газети, проводили демонстрації та молебні.

Навесні 1918 р. у складі Української Держави сформовано Поліську округу, старостою якої був Петро Патон. Деякі українські етнічні території на українсько-російському пограниччі також увійшли до складу незалежної України. Більшовики активно протидіяли українському національному рухові на теренах Росії. Членів українських рад та комітетів висилали, ув'язнювали, розстрілювали. «Білі» також негативно ставились до українців.

Українська колона на демонстрації у Томську у підтримку революції. 23 березня 1917 р.

